

Česká zemědělská univerzita v Praze

Institut tropů a subtropů

Česká zemědělská univerzita v Praze

**Institut tropů
a subtropů**

Bakalářská práce

**Analýza potřeb venkovského obyvatelstva v provincii
Bié, Angola**

Autor: Kateřina Maierová

Vedoucí bakalářské práce: Ing. Jana Mazancová, Ph.D

Praha 2012

Prohlášení

Já, Kateřina Maierová prohlašuji, že jsem tuto práci „*Analýza potřeb venkovského obyvatelstva v provincii Bié, Angola*“ vypracovala samostatně s pomocí literatury uvedené v referencích a odborných konzultací s vedoucí bakalářské práce.

V Praze dne 9.5.2012

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala mé vedoucí bakalářské práce paní Ing. Janě Mazancové Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a připomínky při zpracování této bakalářské práce. Tato práce byla podpořena dvouměsíčním pobytem v Angole, který mou práci velmi obohatil o vlastní praktické zkušenosti. Pobyt, zázemí, technická podpora byl umožněn díky projektu „Zlepšení institucionálních podmínek pro rozvoj odborného vzdělávání zemědělské školy v Catabole a posílení postavení rozsahu a kvalitu školicí služby v obci Catabola, provincii Bié - CzDA-AO-2008-09-31181/4“, realizovaného v rámci oficiálního programu rozvojové spolupráce České republiky. Slova díky pak patří týmu spolupracovníků v Angole, technikům, Janě Mazancové za podporu a pomoc v organizaci pobytu a především mé rodině, která mě podporovala jak finančně, tak psychicky nejen během celého studia ale především v mém rozhodnutí absolvovat cestu do Angoly.

Abstrakt

Přibližně 2 800 000 obyvatel žije na území provincie Bié. Většina z nich je závislá na zemědělské produkci. Dodnes je úroveň zemědělství a celkového rozvoje velmi nízká díky občanské válce trvající téměř 30 let. Tato bakalářská práce se zabývá zkoumáním a analyzováním potřeb venkovského obyvatelstva. Výsledky jsou porovnávány a diskutovány s výsledky a hodnotami dosaženými Ing. Janou Mazancovou Ph.D. v roce 2005/2006 zjištěné během výzkumu k její práci „*Human Resources Development in Extension Services in the Bié Province, Angola*“ a s realitou v jiných Sub – Saharských zemích Afriky. V práci jsou popsány i přírodní, klimatické, socio – ekonomické, zemědělské, tržní a historické okolnosti a faktory ovlivňující potřeby venkovského obyvatelstva.

Cílem práce je aktuální analýza situace rozvoje zemědělství v provincii Bié se zaměřením na analýzu potřeb venkovských obyvatel. Analýza zahrnuje charakteristiku zemědělství v regionu Catabola, stanovení parametrů pro charakteristiku potřeb obyvatelstva (společné znaky vesnic, analýza úrovně rozvoje, vzdělávání, chudoby a majetkových poměrů), analýzu primárních dat stanovených parametrů, komparativní analýzu dat s daty z let 2005/2006. Dále se zabývá potravinovou bezpečností a to na konkrétním příkladu typické rodiny v provincii Bié a závěrečnou SWOT analýzu zemědělského rozvoje v provincii Bié.

Na základě rozboru literatury a výsledků vlastních šetření můžeme doporučit větší využívání zemědělských tréninků, které mohou pomoci v udržitelném zvýšení efektivity a produktivity zemědělské produkce, což zajistí vyšší životní úroveň a umožní zaměření na potřeby vzdělání obecného a zvyšování standardu živobytí.

Klíčová slova: potřeby, zemědělství, venkovské obyvatelstvo, rozvoj, provincie Bié, Angola

Abstrakt

Approximately 2.8 million people live in the province of Bié. Most of them are dependent on agricultural production. To this day, the level of overall development of agriculture is very low due to the civil war which lasted nearly 30 years. This thesis is concerned with examining and analyzing the needs of the rural population. The results are discussed and compared with results achieved by Ing. Jane Mazancová Ph.D. in 2005/2006 during research for her work *"Human Resources Development in the Extension Services in Bié Province, Angola"* and other reality in Sub - Saharan African countries. The paper also describes the natural, climatic, socio - economic, agricultural, and historical market conditions and factors affecting the needs of the rural population.

The aim is to analyze the current situation of agricultural development in the province of Bié, focused on analyzing the needs of rural population. The analysis includes the characteristics of agriculture in the region Catabola, determination of characteristic parameters for the needs of the population (common characteristics of villages, the analysis of level of development, education, poverty and ownership of property), analysis of primary data set of parameters and the analysis of comparative data with data from the years 2005/2006. It also deals with food safety and on the specific example of a typical family in the province of Bie and final SWOT analysis of agricultural development in the province of Bié.

Based on the analysis of literature and results of own research we can recommend greater use of agricultural trainings, which can help increase efficiency and sustainable productivity of agricultural production, ensuring a higher standard of living and then to focus on the needs of general education and raising standards of livelihood.

Key words: needs, agriculture, rural population, development, province Bié, Angola

Obsah

1. Úvod	1
2. Literární rešerže	2
2.1. Stručný historický rámec problematiky	2
2.2. Charakteristika venkovského obyvatelstva Angoly	5
2.3. Charakteristika provincie Bié	7
2.3.1. Teritoriální struktura regionu a jeho obyvatelstvo	7
2.3.2. Charakteristika zemědělství provincie Bié	8
2.3.3. Obchod se zemědělskými komoditami a dostupnost lokálních trhů	10
3. Cíle práce	12
4. Metodika	13
4.1. Parametry charakteristiky	13
4.2. Charakteristika a selekce cílové skupiny	13
4.3. Metody výzkumu	14
4.4. Limity výzkumu	17
5. Výsledky a diskuze	18
5.1. Charakteristika zemědělství v provincii Bié	18
5.2. Charakteristika vesnic v regionu Catabola	19
5.3. Potravinová bezpečnost	24
5.4. Zdroje vzdělávání o zemědělských postupech	25
5.5. Překážky bránící v rozvoji	27
5.6. Vnímání příčin vlastní chudoby	29
5.7. Vlastnictví majetku	30
5.8. SWOT analýza venkovského obyvatelstva a zemědělského rozvoje	32
6. Závěr a doporučení	35
7. Seznam literatury	37

Seznam grafů

Graf 1: Porovnání podílu sektorů na tvorbě HDP v letech 1966 a 2011	3
Graf 2.: Porovnání růstu HDI (1980 – 2010).....	4
Graf 3. Srovnání počtu venkovského obyvatelstva v subsaharských zemích v letech 1980 – 2010	6
Graf 4: Rozložení pěstování plodin pro zisk a pro obživu	20
Graf 5: Frekvence zastoupení chovu jednotlivých domácích zvířat v domácnostech a jejich porovnání.	22
Graf 6: Doba chůze respondentů na hlavní pole.....	23
Graf 7: Znázornění nejčastějších zdrojů informací o chovu domácích zvířat, pěstování plodin a doporučení respondentů (rok 2011) a porovnání s údaji z roku 2006/2005	26
Graf 8: Procentuální rozložení názorů respondentů na otázku, zda má znalost technik pěstování rostlin, nebo chov zvířat vliv na jejich produkci	26
Graf 9: Znázornění nejčastěji udaných překážek vnímaných respondenty	27
Graf 10: Nejčastěji uvedené problémy vesnice	28
Graf 11: Zdroj informací při řešení problémů	29
Graf 12: Názory respondentů na příčinu jejich chudoby	30
Graf 13: Znázornění majetkových poměrů.....	31
Tabulka 2: SWOT analýza zemědělského rozvoje v provincii Bié	32

Seznam tabulek

Tabulka 1: Porovnání počtu obyvatel jednotlivých vesnic.....	19
Tabulka 2: SWOT analýza zemědělského rozvoje v provincii Bié	32

Zkratky

HDP – Hrubý domácí produkt

HDI – Index lidského rozvoje (Human Development Index)

UNDP – Rozvojový program OSN (United Nations Development Programme)

FFS – Farm Field School (polní školy zemědělců)

MPLA - Lidové hnutí za osvobození Angoly (Movimento Popular de Libertação de Angola)

UNITA - Národní svaz za úplnou nezávislost Angoly - (União Nacional para la Independência Total de Angola)

FNLA - Národní fronta pro osvobození Angoly – (Frente Nacional de Libertação de Angola)

ČZU – Česká zemědělská univerzita

EDA – Stanice zemědělského rozvoje (Estação de Desenvolvimento Agrário)

RRA- Rapid Rural Appraisal

PRA - Participatory Rural Appraisal

WHO – Světová zdravotnická organizace (World Health Organization)

FAO - Food and Agriculture Organization

1. Úvod

Téměř tři dekády se Angola potýkala s občanskými nepokoji, které vyústili v celkový rozvrat a destabilizaci země. Provincie Bié byla jednou z oblastí nejvíce postiženou válkou a jako tradičně zemědělská oblast, a tedy důležitá pro zajišťování potravinové bezpečnosti země a celkovou zemědělskou produkci, měla její destrukce velký vliv na ekonomiku a chod celé země. Od roku 2002, kdy válka oficiálně skončila, byla provincie několik let závislá pouze na humanitární pomoci. Před válkou byla Angola potravinově soběstačná. Během více jak čtvrt století trvajících bojů se ale ztratila návaznost na tradiční zemědělské postupy a techniky a dnešnímu zemědělství chybí znalosti, vstupy, technologie i finance pro intenzivnější produkci. Země ale nečelí pouze se zemědělským problémům a tím spojené potravinové bezpečností, ale i nízké úrovni vzdělávání, zdravotnictví, špatné infrastruktury, nevybudovanému trhu a nedostatečné kapacitě vlastního lidského kapitálu. V provincii se angažuje množství organizací, které si dávají za cíl podporovat místní obyvatelstvo tyto problémy překonávat a budovat spolupráci na základě jejich potřeb.

Tato práce by měla poskytnout obecný náhled na potřeby místního obyvatelstva a díky jejich analýze navrhnout doporučení a řešení ke zlepšení situace.

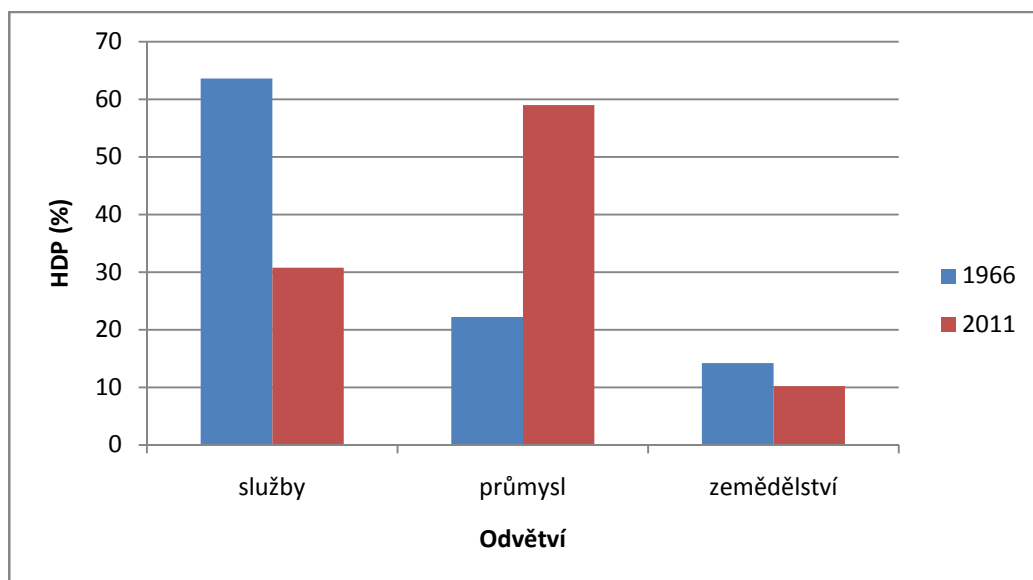
2. Literární rešerže

Tato kapitola popisuje historický kontext problematiky, zabývá se ekonomikou, popisem obyvatelstva, vzdělávání a zemědělství. Jejím cílem je přiblížit minulou i současnou situaci v Angole a seznámit s důležitými faktory ovlivňující rozvoj venkova.

2.1. Stručný historický rámec problematiky

Angola (příloha 4) je zemí s velmi pohnutou minulostí. Od 90. let 19. století byla Angola kolonií Portugalska. Roku 1975 získala nezávislost, jejímž výsledkem byla 27 let trvající občanská válka (James, 1992). Během války přišlo o život více než milion lidí, kolem 3 milionů obyvatel opustilo města a přes 400 000 osob emigrovalo za hranice státu (UNDP, 2011).

Téměř 500 let sloužila Angola pro potřeby Portugalska. Nejdříve vývozem otroků, později exportem komodit jako guma, sisal a káva. Do roku 1975 byla Angola známa jako vývozcem zemědělských produktů (US AID, 2010). Patřila mezi čtyři největší producenty kávy na světě a byla jedním z největších exportérů kukuřice v Sub-Saharské Africe. Převážná většina obilí a zemědělských plodin byla produkována drobnými zemědělci a tradičními farmáři. V této době byla Angola v produkci všech základních potravinách soběstačná (kromě pšenice). Teprve po roce 1980 začala nabývat na významu těžba ropy. V roce 2009 byla Angola jejím největším africkým exportérem a Angolská ekonomika se na ní stala závislou, tvoří 85% HDP (Bermúdez - Lugo, 2009). 75% produkce vyváží do USA a Číny a ročně generuje více jak 24 miliard dolarů (US AID, 2010). Významnou z hlediska světové produkce je i těžba diamantů. Do HDP země přispívá pouhým 1% (2009), ale zároveň tvoří 5% světové produkce na objem a 10% na hodnotu diamantů ve světě (Bermúdez - Lugo, 2009). Procentuální zastoupení jednotlivých sektorů na tvorbě HDP je zřetelné z grafu 1.

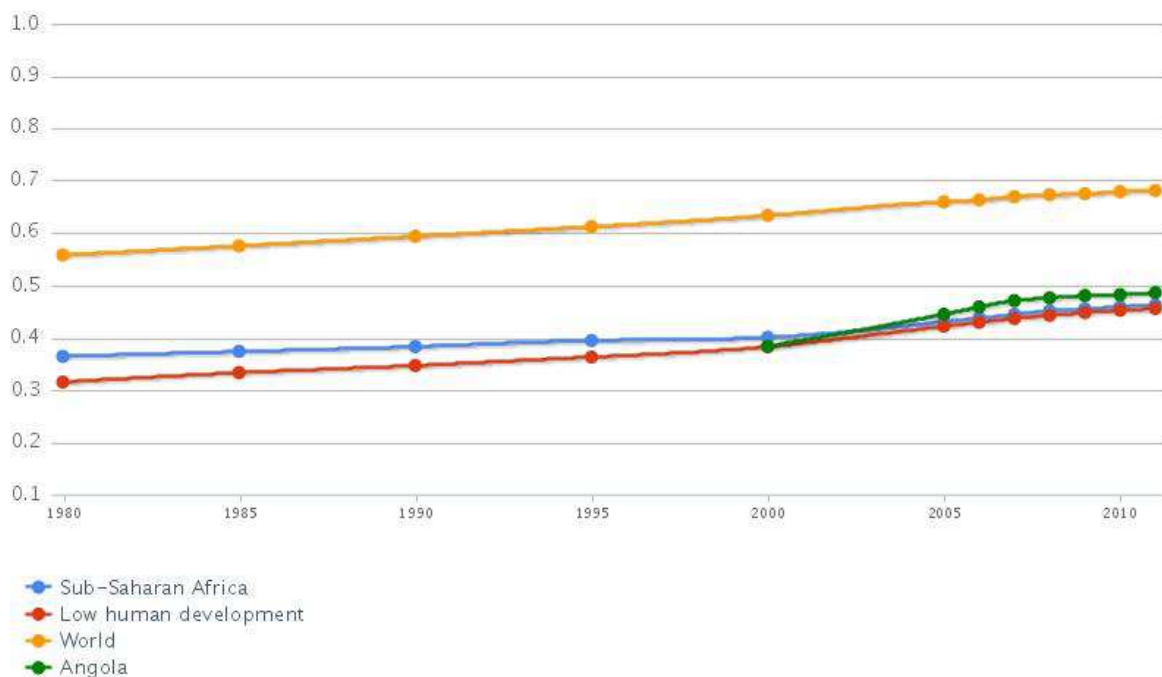

Graf 1: Porovnání podílu sektorů na tvorbě HDP v letech 1966 a 2011 (Worldbank, 2011)

V roce 1966 tvořilo zemědělství 14,2% , průmysl 22,2 % a služby 63,6 % HDP. V roce 2011 se zemědělství podílelo na HDP pouze 10,2%, průmysl 59% a služby pouhých 30,8% HDP (World Bank, 2011).

V roce 2000 byl HDI podle UNDP (2011) pouze 0,383, kdežto v roce 2011 již 0,486, což je nepatrně více než průměr Subsaharské Afriky (0,463) a než je hranice nízkého rozvoje (0,456). Angola se tedy dnes nachází na 148. místě ze 187 (UNDP, 2011). V roce 2001 žilo 68% obyvatelstva pod hranici chudoby (IFAD, 2011), v roce 2010 už jen 37% (WorldBank, 2010). Dodnes však musí velké množství populace přežít s 2 US \$ na den (US AID, 2010).

Podle současných ukazatelů se Angola nachází v hodnocení HDI na 148. Místě z 178. Má mírně stoupavé tendence oproti zbylým Sub – Saharským zemím. Na grafu 2 je znázorněno srovnání růstu HDI.

Graf 2.: Porovnání růstu HDI (1980 – 2010) (UNDP, 2011).

I přestože je v Angole dětská úmrtnost a negramotnost jedna z největších na světě, indikátory ukazují zlepšování: Očekávaný věk dožití v roce 2011 je 51,1 let, zatímco v roce 2010 byl pouze 48 let. Průměrný počet let školní docházky se zvedl od roku 2010 z 4,4 let na 9,1 v roce 2011, což je více než dvojnásobek během jednoho roku (UNDP, 2011). Nicméně situaci nadále nelze považovat za uspokojivou. Děti na vesnicích musí chodit do školy mnoho kilometrů, často vynechávají z důvodů nutné výpomoci rodině na polích, učitelé nejsou dostatečně vzdělaní, třídy jsou přeplněné (Rivera *et al.*, 2001), což se zobrazuje v nízkém stupni vzdělání či negramotnosti u venkovského obyvatelstva.

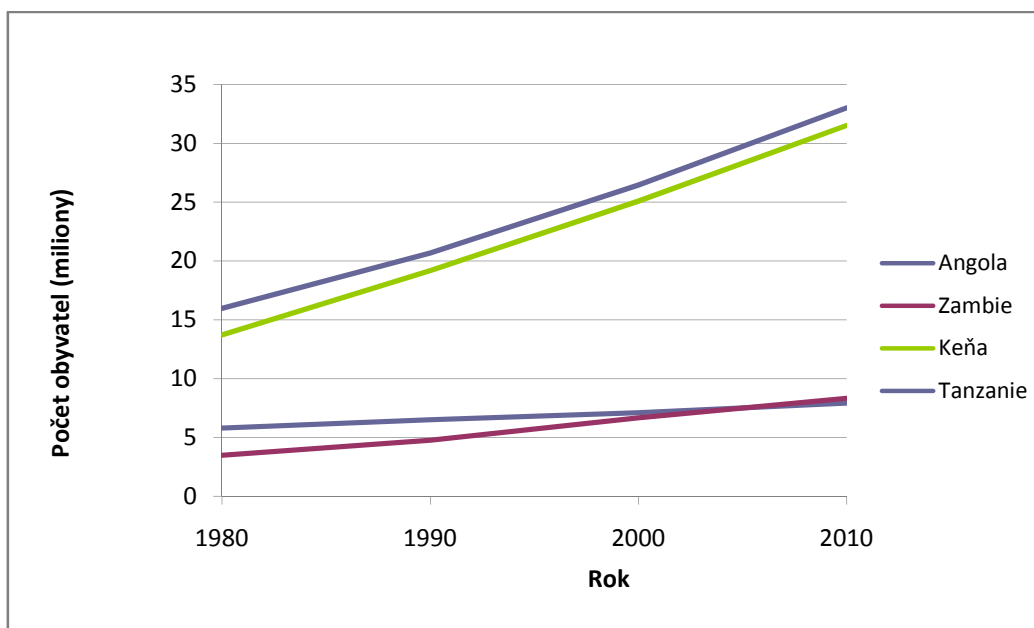
Zdravotnické služby pokrývají pouze 30% venkovských oblastí, většina obydlí nemá přístup k elektřině a nemá vybudovanou kanalizaci. Přístup k nezávadné vodě je také omezen a více než 60% obyvatel získává vodu z nevhodných zdrojů, často velmi vzdálených. Vyčerpávání půd, nevhodné zemědělské techniky a postupy, boje o půdu a po válce zničené zavlažovací systémy snižují produktivitu a to způsobuje zhoršení potravinové soběstačnosti. Venkovské oblasti jsou izolovány od základních služeb a trhu (IFAD, 2011).

Angola má velký zemědělský potenciál (Mazancová, 2008). Z celkové rozlohy 124 milionů hektarů půdy je 3,2% orná půda (WorldBank,2009). Zemědělské systémy v Angole zahrnují drobné zemědělce i komerční farmy. Dle způsobu hospodaření je lze klasifikovat do následujících kategorií: (a) Zemědělci prodávající produkty lovu, rybolovu, lesnictví. Nacházejí se na východě provincie Bié. (b) Zemědělci produkující potraviny především pro svoji rodinu a na prodej zbývá pouze malé množství. Nadále kupují sůl, mýdlo, oblečení a jiné základní zboží. Nacházejí se v provincii Bié. (c) Agro – pastorální zemědělec, který žije z hospodářských zvířat. V Bié se nevyskytuje. (d) Větší zemědělské podniky (*fazendy*), které mají velkou produkci určenou na trh. Dostatek zemědělských vstupů, vyskytují se blízko městských center a silnic. Fazendy zaměstnávají zemědělce z okolí (Costa, Rebeyrotte, 2008).

2.2.Charakteristika venkovského obyvatelstva Angoly

Census v Angole byl naposledy prováděn ještě za portugalské kolonie v roce 1972. Zastoupení venkovského obyvatelstva je Světovou bankou vypočítáváno jako rozdíl mezi odhadem celkového počtu obyvatel a odhadem počtu obyvatel městských částí. Jako venkovského obyvatele budeme tedy považovat osoby nežijící ve městě. V roce 2010 bylo považováno za venkovskou populaci 7 918 993,5 obyvatel. Toto číslo stoupl od roku 2006 z 7 671 675,1. Vzhledem k celkovému počtu obyvatel 19 081 912 (UN, 2011) to znamená, že venkovské obyvatelstvo tvoří necelou polovinu všech obyvatel a jejich počet se zvyšuje (UN, 2011). WHO (2011) udává, že v roce 2010 v Angole žilo 59% obyvatel ve venkovských oblastech.

Graf 3 zobrazuje růst počtu venkovského obyvatelstva ve vybraných zemích subsaharské Afriky během let 1980 až 2010.

Graf 3. Srovnání počtu venkovského obyvatelstva v subsaharských zemích v letech 1980 – 2010 (Worldbank, 2010).

V poměru venkovského obyvatelstva k celkovému se počet venkovských obyvatel ale snižuje, což indikuje stěhování obyvatel z vesnic do měst. „*I přestože je většina (62,1%) afrického obyvatelstva stále venkovská, tempo růstu městského obyvatelstva je nejrychlejší na světě, téměř 4%*“ (UNEP, 2001). Trend urbanizace jsme zaznamenali i v těch nejmenších vesnicích. Především mladí lidé mají tendence získat zaměstnání či jakoukoliv jinou příležitost k přestěhování blíže k větším městům. „*Urbanizace v tuto chvíli pokračuje v rozmachu, protože stále více lidí se stěhuje do městských center kvůli pracovním místům*“ (Tettey, 2005).

Ženy v Angole hrají velmi důležitou roli. Během války byly ženy nuceně zapojeny do obchodování, jako další zdroj příjmů. Pouze třetina z nich je gramotná, oproti tomu gramotných mužů je přibližně 69%. Většina domácností na venkově je obhospodařována ženami, ale kromě práce v domácnosti a péči o rodinu, starost o vodu a dřevo je také zapojována do zemědělských činností, včetně prodeje zemědělských produktů (US AID, 2010).

Angola je druhou zemí na světě s největší úmrtností dětí. 18% hospitalizovaných dětí zemřelo na nejčastější následky: malárie, podvyživenost, pneumonie nebo novorozenecké postižení (Alves, 2008). V roce 2010 nastalo 121 000 úmrtí dětí pod 5 let

života. (WHO, 2011). Během války byl volný pohyb napříč zemí téměř nemožný a tím se snížil výskyt sexuálně přenosných chorob, jako například AIDS. V roce 2009 bylo i přesto registrováno asi 200 000 obyvatel HIV pozitivní. (UNAIDS, 2009) a během roku 2009 bylo zaznamenáno průměrně 62 úmrtí na každých 100 000 obyvatel na následky HIV / AIDS (WHO, 2011). Více než 60% populace je pod věkovou hranicí 18 let. Velké množství z nich jsou sirotci, utečenci, nebo děti s postižením a tím pádem osoby náchylné ke zneužívání a vykořisťování (US AID, 2010). V roce 2010 do školy nechodilo více dívek (373,254) než chlapců (119,327) (WorldBank, 2011).

Pouze 70% dospělých obyvatel (nad 15 let) byla v roce 2009 gramotná (World Bank, 2009). U mladších osob (15 – 24 let) to bylo o něco více – 73%. Z toho jsou více gramotní mladí muži (81%), než ženy (66%) (WorldBank, 2009). Většina chudých obyvatel se nachází ve venkovských oblastech. 78% z nich je považováno za chudé domácnosti a 70% za velmi chudé. Podvýživa postihuje 50% populace (Costa, Rebeyrotte, 2008). Po válce se vrátilo do svých domovů přibližně 433 000 vnitřně vysídlených obyvatel (IDP), uprchlíků a dalších 70 000 demobilizovaných vojáků. Tito vracející se obyvatelé našli zničené mosty, zaminovaná pole a v některých případech i své domy obývané cizími rodinami (UNHCR, 2010).

2.3.Charakteristika provincie Bié

Tato kapitola se zabývá provincií Bié a její charakteristikou zemědělství, obyvatel, struktury, klimatických podmínek a tržního systému.

2.3.1. Teritoriální struktura regionu a jeho obyvatelstvo

Provincie Bié je jednou z 18 provincií Angoly ležící v centrální Angole a její rozloha je srovnatelná například s rozlohou České republiky, nebo Portugalska (Mazancová, 2008). Provincie Bié je rozdělena na 9 municipií (Andulo, Nharea, Cuemba, Cunhinga, Catabola, Camacupa, Kuito, Chinguar, Chitembo) a ty jsou dále tvořeny 30 komunami. Podle tradičního dělení se komuny dále dělí na vesnice. Každé municipio má své „hlavní město“ s vlastní městskou správou a radou. Úřady v každém municipiu závisí na schopnostech a realitě daného municipia, takže se mohou navzájem lišit. Také komuny

mají svoji vlastní administraci. Catabola se skládá ze dvou komun, a to Sande a Chiuca (Cost, Rebeyrotte, 2008).

Tradiční struktura je dosud zachována v malých obcích a vesnicích (*Ombalas, Quimbos, Ossongos*) napříč celým státním zřízením. *Ombalas* (obce) se skládají z několika *Quimbos* (vesnic) a je zde přítomen pouze tradiční řídicí orgán – *Soba*. *Soba* je tradiční „předseda“ vesnice, vybrán hlasováním. Každá větší oblast, stejně jako municipio a provincie má svého *Regedora*, který je hlavou všech *Sobů* v dané oblasti. *Sobové* se schází každý měsíc a hodnotí stav a vedení vesnic. Hrají také důležitou roli v předávání informací mezi oficiálním vedením, státem a obyvateli. Pomáhají s distribucí osiv, hnojiv a dalších zemědělských vstupů, poskytují poradenství k získání dokumentů o využívání půdy, sledují úvěrový systém mikrokreditů (US AID, 2008). Tradiční mocenský systém je velmi decentralizovaný. Prioritně se problémy řeší na nejnižší úrovni - *Soba*, v případě neúspěchu přechází problém na vyšší úroveň – *Velký Soba*, nebo *Regedor*. Teprve pak se problém řeší s policií, nebo státními orgány. Byly zjištěny případy, kdy policie předala pachatele *Sobovi* k vyřešení situace krádeže, vraždy, nebo čarodějnictví. *Soba* má tradičně silné postavení před venkovským obyvatelstvem (DW 2005, DW 2006). Většinou má každý obyvatel se *Sobou* rodinné vazby. Podle místních je *Soba* v kontaktu s předky a mrtvými a to mu dodává na autoritě. Zná také každou rodinu a představuje „živý rejstřík“ obyvatel. V angolské Ústavě neexistuje právní uznání tradičních orgánů, avšak municipii i komunami jsou uznávány (Costa, Rebeyrotte, 2008)

Statistická data počtu obyvatel nejsou k dispozici. Počet obyvatel se získává z aktivit jako je očkování, nebo aktuálně z registru obyvatel k volbám. Odhadovaný počet obyvatel provincie Bié je přibližně 2 miliony (údaje se liší), kde průměrná rodina má okolo 7 členů (Costa, Rebeyrotte, 2008). V tabulce 1 je uveden odhad počtu obyvatel v jednotlivých municipiích.

2.3.2. Charakteristika zemědělství provincie Bié

Provincie Bié je tradičně zemědělskou oblastí s příznivým klimatem a půdními podmínkami. Průměrná roční teplota 26°C a nadmořská výška 1800 m.n.m jej činí oblastí velmi vhodnou k zemědělským aktivitám a chovu dobytka, které jsou zdrojem příjmů 90% obyvatelstva v regionu (Chaloupková a kol.,2009). Během roku se vystřídá období sucha a období dešťů, které trvá od září do dubna. Průměrné množství srážek, které spadne

během roku, se pohybuje mezi 1100 – 1400 mm. Během období dešťů dochází v průběhu února i ke krátkému období sucha a nastává tzv. malá mlha. Od května do září je období sucha a je zde největší počet slunečních dní. Nejteplejším měsícem je září a nejchladnějším červen. Vzhledem k nedostatku meteorologických stanic v oblasti je pro zemědělce obtížné předpovídat počasí a řídit se prognózami (Costa, Rebeyrotte, 2008). V měsících květen – srpen je teplota v noci velmi nízká a může klesnout až na 0°C. To způsobuje poškození mladých rostlin, které pak zahynou, což má pak vliv na celkovou produkci. V období sucha jsou potíže i se zavlažováním. Kvůli nedostatku srážek je nutné pravidelně zalévat a při absenci závlivky a vzdušné vlhkosti usychají plodiny velmi rychle (Ndoki, 2011).

Téměř každá rodina (90%) v provincii Bié se živí převážně zemědělstvím. Pouze malá část obyvatel se věnuje obchodu nebo výrobě cihel. Celý sektor však trpí nedostatkem znalostí zemědělských technik, obtížným přístupem k osivu, nástrojům, mechanizaci, hnojivům, ale i odbytu vzhledem k nevyhovujícím podmínkám infrastruktury a nevybudovanému trhu. (US AID, 2010). Podle studie FAO (2011) zemědělství generuje velmi malé množství příjmů pro rodinu. Ve větší míře zásobuje rodinu obživou a za malé procento, které se prodá, rodiny pořídí pouze základní suroviny jako sůl, mýdlo a olej (FAO, 2011).

Kvalita půdy v Angole se vyznačuje nízkým obsahem organických látek a vysokou kyselostí. Zemědělci pole vypalují, používají chemická hnojiva (např. NPK, síran amonný) a zemědělské postupy, přípravy půdy a způsoby hnojení půdu rychle vyčerpávají. Kvalita půdy se však zvyšuje s rostoucí vzdáleností od městských center, kde jsou půdy znehodnocené (Costa, Rebeyrotte, 2008). I živočišná produkce je na vesnicích velmi nízká. Příkladem může být municipio Camacupa: registrováno je zde 720 kusů skotu, 32 750 koz, 54 070 prasat, 2 354 ovcí a 134 344 ptáků na celkový počet rodin 48 986. Na vesnici vychází 1,2 kusu dobytka, což znamená, že pouze 1,5% z celkového počtu rodin vlastní dobytek. V některých vesnicích se chovají holubi. (Direcção Provincial da Agricultura, 2011). Data z municipia Katabola nejsou k dispozici. Tyto dvě oblasti jsou však srovnatelné a tudíž můžeme předpokládat, že je realita velmi podobná.

2.3.3. Obchod se zemědělskými komoditami a dostupnost lokálních trhů

Do roku 1975 fungovaly venkovské obchody v zemědělských oblastech a každý pokrýval v průměru 140 rolnických rodin. Po roce 1975 se tento důležitý obchodní systém rozpadl, většina obchodníků z venkovských oblastí odešla a tím se začalo zhoršovat obchodní spojení mezi venkovem a městskými centry. V Bié existovalo 756 venkovských podniků s obchodní licencí, nyní jich je pouze 92 (Costa, Rebeyrotte, 2008). Tento typ venkovských podniků má dvojí funkci: (1) zajištění zboží a zemědělských vstupů zemědělcům a (2) nákup jejich výrobků a produktů

Často obchodníci poskytovali zemědělcům úvěry, které byly splaceny až po sklizni, nebo přímo vlastní úrodou. Někdy byla akceptovaná odložená splatnost úvěru i velkoobchody, protože za ně venkovští obchodníci ručili. Do roku 1975 odešla většina velkoobchodníků, maloobchodníků i průmyslníků z oblasti. Po nastolení nezávislosti založila vláda dva státní podniky za účelem obchodování se zemědělskými a živočišnými produkty. Např. ENCODIPA (Národní společnost pro distribuci a marketing výrobků z venkova). Roku 1979 bylo v celé Angole 522 obchodních stanic, ze kterých státní podniky nakupovaly výrobky venkovských zemědělců a distribuovaly dál po zemi. Stanice byly většinou obecní úřady a výkup produktů ze vzdálenějších míst byl omezen. V provincii Bié se nacházely pouze 4 stanice – 2 venkovské a 2 městské (Costa, Rebeyrotte, 2008).

Průměrný počet velkoobchodních zařízení na municipio je 2,4. Nápojových velkoobchodů je celkem 22, 1 s oblečením, 19 s nářadím a zemědělským vybavením, 18 s hnojivý, semeny a pesticidy. Pouze 23% z nich má průměrnou kapacitu 169 m², a 23% je schopna přepravovat alespoň 8 tun výrobků (Costa, Rebeyrotte, 2008).

Maloobchodní sítě jsou velmi omezené, převážně se nachází na obecních úřadech. Průměrný počet rodinných farem na jeden maloobchod je v provincii Bié 2622. (Za kolonialismu to bylo 190). K dispozici je také slabý provoz těchto obchodů, které omezuje efektivitu obchodu v této oblasti. Mnozí obchodníci nebydlí v místě prodejny a musí dojíždět z daleka a nepomáhají distribuovat produkty místní komunity (Costa, Rebeyrotte, 2008). V současné době je obchod opět na začátku a obchodní spojení mezi venkovem a městskými centry je velmi neorganizované. Zásobování obcí je založeno

na neformálních trzích umístěných ve vesnici. Nejčastěji se zde prodává zelenina, ovoce, brambory, cibule, česnek, obilí, fazole (Ndoki, 2011).

3. Cíle práce

Cíl práce spočívá v aktuální analýze situace rozvoje zemědělství v provincii Bié se zaměřením na analýzu potřeb venkovských obyvatel.

Specifické cíle práce zahrnují:

- stanovení současné charakteristiky zemědělství v municipio Catabola
- stanovení parametrů pro charakteristiku potřeb venkovských obyvatel: společné znaky vesnic, analýzu úrovně rozvoje, vzdělávání, chudoby a majetkových poměrů
- analýzu primárních dat stanovených parametrů potřeb venkovských obyvatel
- komparativní analýzu primárních dat s daty z let 2005/2006
- příklad analýzy potravinové bezpečnosti zkoumaných rodin
- SWOT analýzu zemědělského rozvoje v provincii Bié

4. Metodika

Metodika výzkumu byla rozdělena na dvě části.

- Teoretická část, která proběhla v České republice v rámci přípravné fáze výzkumu a zahrnovala studium problematiky, přibližné stanovení hypotéz, a přípravu dotazníků.
- Praktická část probíhala během pobytu (červen – srpen 2011) ve zkoumané oblasti – provincie Bié v centrální části Angoly. Zde probíhaly návštěvy a prohlídky vesnic, rozhovory s obyvateli a místními autoritami a řízené skupinové diskuze.

4.1. Parametry charakteristiky

Definice analýzy potřeb je uváděna jako rozdíl mezi tím „co je“ a „co může být“ a jako „*systematický soubor postupů, prováděných za účelem stanovení priorit a rozhodnutí o programu nebo organizačním zlepšení a přidělování zdrojů. Priority jsou založeny na identifikovaných potřebách*“ (Witkin *et al.*, 1995). V této práci se autor snaží o identifikaci potřeb a snaží se pokrýt veškeré aspekty, které jsou podle Ansomse a McKaye (2010) důležité pro kvalitativní analýzu potřeb. Ta je založena na množství proměnných, které zahrnují různé faktory, které berou v potaz historický kontext a kombinují faktory a zdroje finanční, přírodní, lidské, sociální a životního prostředí (Ansomse and McKay, 2010).

Parametry, které byly zvoleny v tomto případě jako klíčové, jsou (a) charakteristické znaky vybraného vzorku vesnic, (b) analýza úrovně rozvoje, (c) vzdělávání, (d) chudoby a (e) majetkových poměrů.

4.2. Charakteristika a selekce cílové skupiny

Cílová skupina zahrnovala obyvatele provincie Bié ve venkovských oblastech. Výzkum byl soustředěn do pěti vybraných vesnic Camgonbe, Nuanghuri, Nimhe, Embala Chiuca a Sachondi. Vesnice byly vyselektovány na základě kritérií (1) spadá pod region Catabola a (2) Patří pod správu techniků ČZU nebo EDA v programu FFS, který má za cíl

vzdělávat pomocí zemědělských poradců a techniků venkovské zemědělce, pro něž je zemědělství hlavním zdrojem obživy. Vesnice, které projevíly zájem se do vzdělávacího programu zapojit, jsou pravidelně navštěvovány zemědělskými poradci, kteří předávají znalosti a pořádají tréninky. Do těchto vesnic byl díky této těmto programům, pravidelné komunikaci a dobrým vztahům umožněn jednodušší přístup i doprava. V těchto vesnicích bylo distribuováno 80 dotazníků (každá vesnice cca 15 respondentů). Cílem bylo nasbírat 80 dotazníků jako dostatečný vzorek s vypovídající hodnotou. Byl vybrán vzorek obyvatel na základě věkového kritéria v rozmezí 18 – 80 let a výzkum byl soustředěn stejnou měrou na muže i ženy. Vyselektováno bylo 8 dotazníků z důvodu věkového kritéria a výsledkem je 72 kompletních dotazníků od respondentů s různým vzděláním, pohlavím, názory, potřebami či majetkovými poměry,

4.3. Metody výzkumu

Jako hlavní metody sběru dat byly použity sety metod aplikovaných v rámci terénního šetření RRA (Rapid Rural Appraisal) a PRA (Participatory Rural Appraisal). Metody jsou zaměřeny na participativní integraci cílové skupiny do šetření a poskytují vhled do reality venkovských obyvatel. V setech byly použity:

- a) polo-strukturované dotazníky v portugalském jazyce a lokálním jazyce Umbundu
- b) polo-řízený rozhovor
- c) řízené skupinové diskuse se zemědělci
- d) vlastní pozorování

➤ Dotazníky

Dotazník byl vytvořen ze základu, který použila Mazancová (2008) ke své analýze potřeb v roce 2005/2006 v rámci své disertační práce „*Human Resources Development in Extension Services in the Bié Province, Angola*“. Dotazník byl upraven a obohacen o doplňující otázky zjišťující majetkové poměry a názory respondentů na problémy celé vesnice. Byl vytvořen v portugalském jazyce, a proto u rozhovorů často asistoval technik, který překládal otázky do místního jazyka Umbundu a poté zpětně do portugalštiny.

S techniky proběhlo krátké školení, které pokrývalo seznámení s výzkumem - rámcem, cíly, cílovými skupinami, metodami sběru dat a jednotlivých nástrojích. Důraz

byl kladen na správné pochopení cílů výzkumu tak, aby při překladu docházelo k co nejmenším nedorozuměním.

V průběhu pilotní testáže byl dotazník upraven a zjednodušen. Sofistikované a odborné výrazy byly nahrazeny výrazy jednoduššími a používanými místní komunitou. Tímto se stal dotazník pro většinu respondentů srozumitelnější.

Výsledný dotazník je tvořen 39 uzavřenými otázkami (příloha 3), kdy respondent vybíral z více nabízených možností a je rozdělen do sedmi sekcí dle následujících charakteristik:

1. První část dotazníku 1. - 9. otázka, byla zaměřena na obecné otázky zjišťující možné aspekty ovlivňující potřeby respondentů. Otázky se týkaly dosaženého vzdělání, věku, počtu dětí, počtu osob žijících v domě a počtu let strávených v dané vesnici.
2. Druhá část dotazníku 10. – 15. otázka zjišťovala rozlohu pozemků v období sucha a v období dešťů, otázky zkoumající chov zvířat, pěstování plodin, vzdálenost pozemků od domu, a zda je pro dotazovaného zemědělství jediným zdrojem obživy.
3. Otázky 16. – 18. zkoumaly názor respondentů na využívání úrovně mechanizace v zemědělství
4. Část dotazníku - otázky 19. – 29. byly věnovány vzdělávání a obecnému hodnocení jejich zkušeností s již absolvovanými kurzy a tréninky týkající se zemědělství.
5. Pátá část dotazníku s otázkami 30. – 32. měla za cíl zjistit potřeby a názory na požadované kompetence techniků a jejich využití.
6. Šestá část dotazníku 33. – 38. otázka byla zaměřena na problémy vesnice, osobní problémy, vlastní názor na důvod chudoby lidí a využívání služeb státu jako jsou například nemocnice.
7. Poslední část - 39. otázka zjišťovala majetkové poměry rodiny

➤ **Polo-řízený rozhovor**

Rozhovor probíhal s Cyprienem Ndoki, koordinátorem zemědělských a vzdělávacích projektů FAO v provincii Bié. S více zástupci rozhovor nebyl uskutečněn z důvodu jejich zaneprázdnění či neochoty k rozhovoru.

➤ **Řízené skupinové diskuze se zemědělci**

Pokud to časové možnosti a ochota obyvatel dovozovaly, proběhly při návštěvách ve vesnicích řízené diskuze se zemědělci. Během nich byly zjišťovány obecné názory na zemědělství a jeho rozvoj, problémy, limity a výhody vesnice. Celkem byly realizovány 3 skupinové diskuze ve vesnicích Sachondi, Nhime a Embala Chiuca. Diskuzí se účastnili ve větší míře muži. Vždy se zúčastnil *Soba* a nejváženější členové vesnice. Průměrně bylo přítomno přibližně 10 – 20 osob. Často byl problém se sejt v dostatečném počtu, kvůli pohřbům, návštěvám kostela nebo odchodu na pole v brzkých ranních hodinách. Z tohoto důvodu se také nepodařilo provést řízené diskuze ve všech zainteresovaných vesnicích. Rozhovor probíhal za pomoci technika – překladatele, který překládal do Umbundu a poté zpětně do portugalštiny.

➤ **Vlastní pozorování**

V každé komunitě proběhla prohlídka, při které jsme měli možnost získat obecný přehled o chodu vesnice a o práci na poli. Získali jsme také možnost částečného srovnání skutečnosti se získanými údaji v dotaznících. Při prohlídce byly pozorovány následující charakteristiky:

- 1) Počet obyvatel - Počet obyvatel byl zjišťován dotazy a vlastní prohlídkou vesnice, kdy byly spočítány obydlené domy a počet vynásoben průměrným počtem obyvatel na jeden dům – 5.4. Rozdíl mezi údajem z roku 2008 (Costa, Reyberotte) a naším odhadem je značný. Může to být způsobeno jinou realitou celé provincie obecně a vyselektovaných vesnic, nedostatečným vzorkem obyvatel v našem výzkumu, nebo špatným odhadem autora.
- 2) Výskyt ovocných stromů - citrus (*Citrus sinensis*), papája (*Carica Papaya*), mango (*Mangifera indica*), banánovník (*Musa Sapientum*). Účelné pěstování ovocných stromů s cílem zisku z prodeje plodů může pomoci s otázkou potravinové bezpečnosti a soběstačnosti.
- 3) Výskyt a rozloha polí v blízkosti domů
- 4) Počet a druh domácích zvířat chovaných ve vesnici.

- 5) Souhrnné informace o vesnici – velikost, uspořádání, velikost domů, přítomnost školy či kostela.

4.4.Limity výzkumu

Práce zahrnovala praktický výzkum ve zkoumané oblasti v Angole, což s sebou přineslo výhodu možnosti utvoření si vlastního názoru na situaci a danou problematiku. Pochopitelně jsem se ale setkala i s komplikacemi limitující výzkum. Vzhledem k tomu, že cílová skupina byli místní obyvatelé z venkovských oblastí, většinou s velmi nízkým stupněm dosaženého vzdělání, docházelo k častým komunikačním potížím. Oficiálním jazykem Angoly je portugalština, ale v každé provincii lidé hovoří také svým původním bantuským jazykem, v provincii Bié konkrétně Umbundu. Někteří, převážně starší lidé, kteří absolvovali pouze základní vzdělání, popřípadě nechodili do školy vůbec, portugalsky neumí. Při rozhovorech tudíž nastával problém s dvojitým překladem. Nejdříve z češtiny do portugalštiny, a poté technik - překladatel překládal z portugalštiny do Umbundu. Zkreslení a jiný výklad odpovědi mohl nastat i v další fázi, kdy technik – překladatel zase zpětně překládal odpověď z Umbundu do portugalštiny a často přidával do odpovědi i svůj názor, který prezentoval jako odpověď dotazovaného.

5. Výsledky a diskuze

Tato kapitola se zabývá analýzou sesbíraných dat a jejich popisem. Charakterizuje zemědělství v provincii Bié i vesnice v regionu Catabola a určuje jejich společné znaky, analyzuje zemědělství a úroveň rozvoje a snaží se popsat problémy venkovských obyvatel. Dále jsou výsledky porovnávány s výsledky dosaženými Mazancovou (2008) během výzkumu v roce 2005/2006 a realitou v dalších Sub – Saharských zemích. Mazancová pracovala s větším vzorkem respondentů – 181. Má práce je založena na analýze 72 dotazníků.

5.1. Charakteristika zemědělství v provincii Bié

Rodinné zemědělské hospodaření se většinou vyznačují minimálním množstvím vstupů, nedostatkem finančních prostředků a limitovanou možností transportu. Chemická hnojiva si drobní zemědělci nemohou z finančních důvodů dovolit, a stejně jako kvalitní osivo, jsou obtížně dostupná. Pokud hnojivo seženou, použijí ho pouze na plodiny, které dávají největší zisk (cca 20 Kč/kg). V současné době je to například zelenina, brambory a především česnek a cibule (Ndoki, 2011).

Obecně v celém regionu chybí zpracování zemědělských produktů, které by pomohlo zvýšit hodnotu finálního výrobku. V některých vesnicích fungují mlýny na obilí, existuje však jen málo zemědělců, kteří umějí mlýny využívat ve svůj prospěch.

Skladování produktů, sklizeň, stejně tak jako plánování výsadby a sklizně tak, aby se předešlo měsícům hladovění, jsou další problémy, se kterými se místní zemědělci vyrovnávají. Neobtížnější období je pro rodiny období dešťů (především listopad, prosinec, leden), kdy ještě nenastal čas sklizně, ale zásoby potravin jsou vyčerpány. Potravin je nedostatek a jejich cena je v tuto dobu nejvyšší, kvůli špatnému plánování výsadby. Zásoby potravin jsou vyčerpány a ještě není čas nové sklizně. Rodiny se pak musí uchýlovat k opatřením jako snížit potraviny, které byly určeny jako osivo na další sezonu. Zemědělci se pak musí nechat zaměstnat ve větších fazendách, kde pracují jen za stravu a zanedbávají vlastní pole, což způsobuje další vlny problémů s nedostatkem potravin.

Situace byla velmi vážná například v roce 2011, kdy nadměrné dešťové srážky a velké sucho způsobili téměř hladomor. Provincie Bié byla po válce dlouhou dobu závislá na humanitární pomoci (WFP, 2006), což dodnes způsobuje problémy v některých vesnicích, kdy lidé nevyvíjejí vlastní proaktivitu a stále čekají na přísun pomoci. Je těžké přesvědčit obyvatele k aktivní spolupráci a ještě těžší je aktivitu dlouhodobě udržet (Ndoki, 2011). Dalším problémem ohrožující produkci plodin je eroze a deště, které přispívají k šíření plísní na rajčatech, paprikách, lilcích, bramborách a sóji (Ndoki, 2011).

5.2. Charakteristika vesnic v regionu Catabola

Metodami vlastní prohlídky vesnice a dotazy byl proveden kvalifikovaný odhad průměrného počtu členů domácnosti na 5,4. Naše data pak byla porovnána s počty obyvatel zjištěných „Administração municipal de Katabola“ z roku 2010 (viz tabulka 1).

Tabulka 1: Porovnání počtu obyvatel jednotlivých vesnic

Vesnice	Počet obyvatel podle „Administração municipal de Katabola“*	Přibližný počet obyvatel udaný představeným vesnice	Rozdíl mezi udanými daty(%)
Camgonbe	213	150	70%
Nuanguri	395	200	49%
Nimhe	589	300	49%
Embala Chiuca	1050	250	77%
Sachondi	1576	360	78%

*Zdroj: Administração municipal de Katabola, 2010

Jak je názorně vidět z posledního sloupce tabulky, rozdíl mezi daty je značný. Vždy je však přibližný odhad počtu obyvatel udaný vesnicí nižší, než jaký udává administrace. Tento rozdíl může být pravděpodobně způsoben z následujících důvodů:

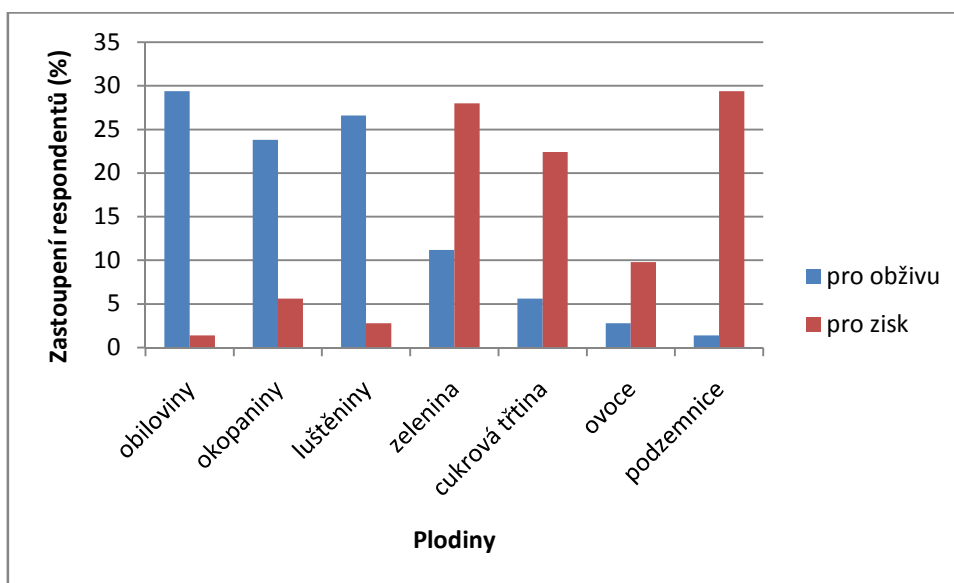
- 1) Vesnice jsou mnohem větší, ale obyvatelé udávají pouze počet domů, rodin a osob žijících v nejbližším okolí. Důvodem může být rozdílnost oficiálního současného

a původního teritoriálního rozdělení oblasti, či pouhá neznalost obyvatel vymezení hranic jednotlivých vesnic.

- 2) Nepřesné sčítání obyvatel Administrací. Zdroj dat nemusí být zcela korektní a aktuální, často oficiální státní úřady používají zastaralá data, nebo úmyslně zkreslují údaje.

V každé z pěti zkoumaných vesnic byly nalezeny čtyři shodné charakteristické znaky:

1. Pěstování zemědělských plodin - obilovin (kukuřice), okopanin (maniok, brambory, sladké brambory, yamy) a luštěnin (fazole) za účelem obživy a pěstování zeleniny (rajčata, papriky, cibule, česnek, zelí, mrkev) a ovoce (ananas, citrusy, papája a manga), podzemnice a cukrové třtiny pro zisk. Porovnání plodin na zisk a na obživu zobrazuje graf 4.

Graf 4: Rozložení pěstování plodin pro zisk a pro obživu

Z grafu je zřejmé, že stravu tvoří většinou obiloviny 29,4% (21), luštěniny 26,6% (19) a okopaniny 23,8% (17). Naopak malé procento tvoří zelenina 11,2 (8) a ovoce 2,8 (2). Ty jsou určeny převážně k prodeji, protože vytvářejí největší zisk (cca 20Kč/kg). Obiloviny a luštěniny produkují velmi malý zisk (cca 5 – 10 Kč/kg). Překvapivé je relativně vysoké určení ovoce k zisku 9,8% (7), protože jak je popsáno v následujícím bodě, většinou se zdá, že si zemědělci finanční potenciál ovocných stromů neuvědomují.

Podzemnice je drtivou většinou respondentů označena za plodinu pro zisk 29,4% (21) oproti využití pro obživu 1,4% (1). Je to pravděpodobně dáno tím, že je podzemnice považována za oblíbenou pochutinu, ne zcela vhodnou k běžnému dennímu zpracování a užívání, narozdíl třeba od obilovin, jejichž produkty a formy tvoří převážnou část denní stravy běžných obyvatel venkova. Cukrová třtina je též určována jako plodina pro zisk 22,4% (16).

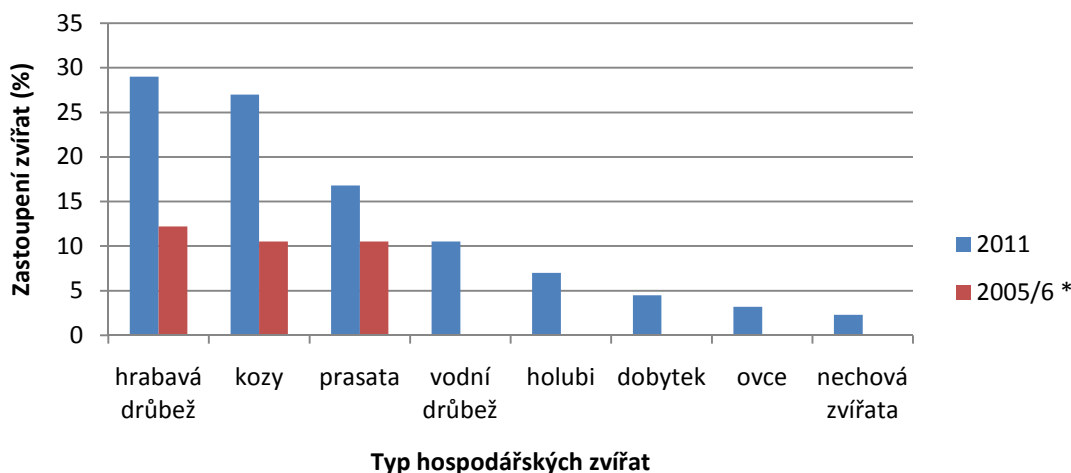
2. Pěstování ovocných stromů jako citrusy (*Citrus sinensis*), papája (*Carica Papaya*) a mango (*Mangifera indica*), banánovník (*Musa Sapientum*) v blízkosti obydlí téměř nikdo z dotazovaných nepovažoval za plánované pěstování za účelem zisku.

Tuto skutečnost přikládáme tomu, že stromy nevyžadují ze strany farmářů velkou péči a starost. Lidé tedy nabývají dojmu, že ovocný strom není hospodářská plodina a plody většinou sami sní. Z osobní zkušenosti však víme, že ovoce se na trhu prodává jako jedna z nejdražších potravin. S účelným pěstováním např. citrusů jsme se setkali velmi málo, i přes relativně velké výnosy a ziskovost. Pokud by si venkovští farmáři více uvědomovali tento fakt, mohli by zvýšit svůj příjem finanční i nutriční o velmi nenáročně vypěstované potraviny, jako například zemědělci v Keni kde jediný strom maruly (*Sclerocarya birrea*) vyprodukuje během sezóny 21 000 až 91 000 plodů (Jama, 2008). V roce 2005 byla Keňa dokonce předním africkým producentem maruly. V Zimbabwe jsou obyvatelé závislí především na domorodých ovocných stromech, zatímco v Malawi farmáři oceňují především exotičtější druhy ovoce, kvůli jejich rychlejšímu růstu (Jama, 2008).

3. Chov domácích zvířat

Během prohlídek vesnic jsme se často setkali s množstvím domácích zvířat volně pobíhajících mezi domy. Jednalo se nejčastěji o drůbež, kozy a prasata. Ve vesnici Sachondi se chová dokonce dobytek ustájený v ohradě. Tato vesnice však byla světlou výjimkou v sofistikovanějším chovu zvířat. Graf 5 znázorňuje nejčastější

zastoupení jednotlivých druhů domácích zvířat ve venkovských oblastech a srovnání roku 2005/2006 a 2011.

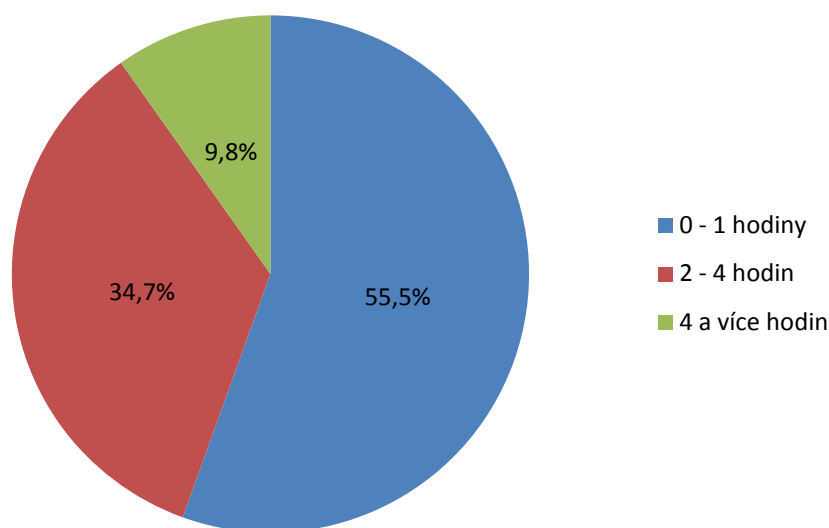

Graf 5: Frekvence zastoupení chovu jednotlivých domácích zvířat v domácnostech a jejich porovnání. *Zdroj: Mazancová, 2008

Z grafu 5 vyplývá, že respondenti nejčastěji chovají slepice a zároveň kozy. Chov dobytka je v této oblasti poměrně výjimečný, pouze 4,5% respondentů (10) z vesnice Sachondi uvedlo, že chová krávy nebo voli. Dobytek je využíván především na tah. Pouze 2,3% dotazovaných (5) odpovědělo, že nechová žádná domácí zvířata. Nejčastěji se jednalo o vdovy žijící s rodinou svých dětí. Z roku 2005/2006 jsou pro porovnání k dispozici data pouze týkající se drůbeže, koz a prasat. Ostatní zvířata na trhu nebyla dostupná, zemědělci si je nemohli finančně dovolit, nevěděli jak je chovat či neměli dostatečnou potravinovou základnu pro uživení zvířat z důvodu zaminované půdy.

4. Většina rodin má v blízkosti domu pouze malý pozemek do 50 m² (*nacas*).

Hlavní pole (cca 1,1ha) tzv. *lavras* (využívané pouze v období dešťů) se nachází ve většině případech velmi daleko od domu a to v rozmezí od 0,5 hodiny až po 7 hodin chůze. Průměrná doba chůze je téměř dvě hodiny, což by při průměrné rychlosti chůze 4 km/hodinu byla vzdálenost minimálně 8 km. Přehled průměrné doby chůze na *lavras* je uveden v grafu 6.

Graf 6: Doba chůze respondentů na *lavras*.

Doba chůze na *lavras* je ovlivněna množstvím předcházejících kroků, chování, postupů a zvyků, které z této otázky vytvářejí velmi komplexní problém s mnohem významnějšími následky. Farmáři nevhodně hospodaří na svých polích udržitelně (vypalování, jednostranné vyčerpávání půdy pěstováním jedné plodiny na jednom poli několik let) a jsou pak nuceni po několika letech, kdy se půda vyčerpá, pozemek opustit a začít hospodařit jinde – zpravidla už mnohem dál od vesnice. Tímto způsobem se vzdálenost polí od vesnice stále prodlužuje. Zemědělci musí vycházet na pole velmi časně ráno, aby stihli udělat potřebnou práci. Únava a vyčerpanost z práce se mnohonásobně zvyšuje už pouhou cestou. S ohledem na přibližný počet obyvatel HIV pozitivní (200 000 obyvatel v roce 2009 dle UN AIDS), se jistě množství nemocných osob nachází i mezi zemědělci. Se zvyšující se vyčerpaností z důvodu nemoci se nutné zemědělské aktivity stávají čím dál náročnější a pro rodinu to postupem času může znamenat ohrožení produkce obživy a tedy i vlastní existence. Dlouhá doba docházení na pole není pouze problémem z ekonomického hlediska, ale i z pohledu jisté efektivity. Čas, který lidé stráví pouhou chůzí, by mohli investovat například do vlastního vzdělávání. V dobách silné vytíženosti při práci na poli, považují rodiče za samozřejmé, že jim chodí pomáhat děti a nechodí do školy. I toto je faktor, který ovlivňuje pouze 70% gramotnost obyvatelstva.

5.3.Potravinová bezpečnost

Průměrná velikost *lavras* (pole využitelná pouze v období dešťů), na kterých se většinou pěstují plodiny pro obživu jako je kukuřice a fazole, čítá 1,1 ha. Průměrná rozloha *nacas* (pole zavlažovaná, využitelná i v období sucha) čítá 0,06 ha. Na základě zjištěných primárních výsledků obohacených údaji ze sekundárních zdrojů dále demonstrujeme nutnou plochu orné půdy, která by zajistila potravinovou bezpečnost venkovského obyvatelstva v podmínkách municipia Catabola.

Uvažujme, že průměrná rodina se skládá z 5,4 členů, jejichž potravinová základna je z 35,8% (FAO, 2004) tvořena převážně obilovinami (v podmínkách Cataboly se omezíme pouze na kukuřici). Průměrné výnosy pro rok 2009 činily 588 kg/ha pro obiloviny a XX kg/ha pro luštěniny (WorldBank, 2010). V případě rodiny z Cataboly to znamená maximální průměrný výnos 682 kg, v případě, že se pěstují pouze obiloviny.

Z nutričního hlediska 100g kukuřice obsahuje 353 kcal (FAO, 1997). Průměrný denní příjem energie by měl činit 2360 kcal/osoba/den (FAO, 2004). WHO (2012) pak stanovuje uspokojivý denní příjem energie 3000 kcal/osoba/den. Při průměrné denní spotřebě obilovin 35,8% se v absolutních číslech jedná o 845 kcal, tj. 239 g obilovin/osoba/den. Průměrná roční spotřeba obilovin pak činí 87,235 kg na osobu. Pro rodinu z municipia Catabola průměrná roční spotřeba obilovin činí 471,069 kg. Pro vypěstování takového výnosu obilovin je nutná orná půda o rozloze **0,80 ha**.

Pokud uvažujeme uspokojivou denní spotřebu obilovin, pak se jedná o 304 g/osoba/den, tj. 110,960 kg/osoba/rok. Uspokojivá roční spotřeba obilovin na rok činí na rodinu 599,184 kg. Pro vypěstování takového výnosu obilovin je nutná orná půda o rozloze **1,02 ha**.

Vzhledem k tomu, že průměrná rozloha hlavního pole je 1,1 ha, znamená to, že na to, aby zemědělci dodrželi uspokojivou roční spotřebu obilovin, nemohli by na poli pěstovat téměř nic jiného, než obiloviny.

Z těchto výpočtů vyplývá, že pro dodržení uspokojivé příjem energie a tedy zajištění potravinové bezpečnosti pro obyvatele provincie Bié jsou možná následující doporučení:

a) Zvýšení výnosnosti z hektaru půdy:

Vhodné hnojení (kompost), kvalitní osivo a vhodné zemědělské techniky a postupy mohou toto pomoci zlepšit. Znalosti a vzdělání v těchto technikách je nutnou podmínkou.

b) Zvětšení plochy pole

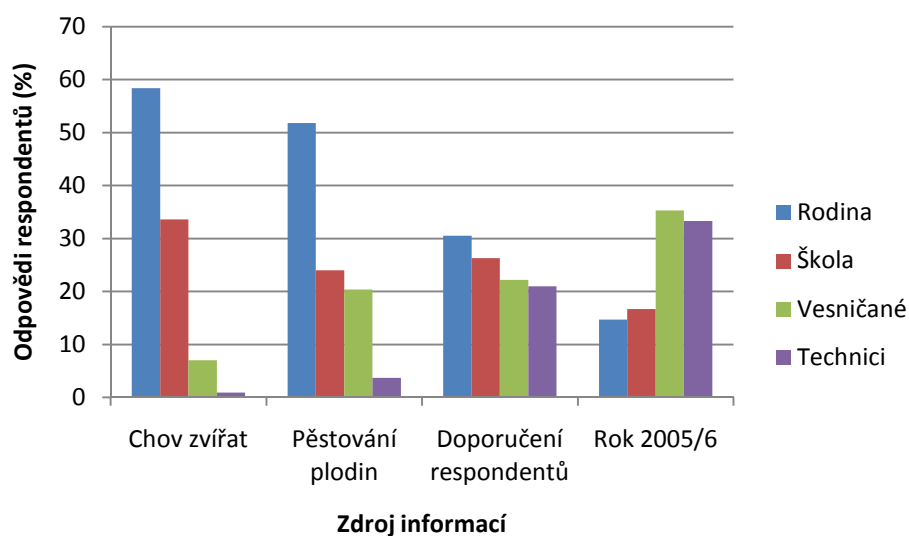
Toto řešení není aplikovatelné na každou rodinu z důvodu omezené kapacity lidských zdrojů, kteří budou pole obstarávat a z důvodu nedostatku vhodných zemědělských půd (neúrodné půdy, zaminované oblasti).

c) Změna složení stravy

Snížení množství energie získané z obilovin a nahradit je např. bílkovinami živočišného původu. Toto řešení však vyžaduje hlubší výzkum.

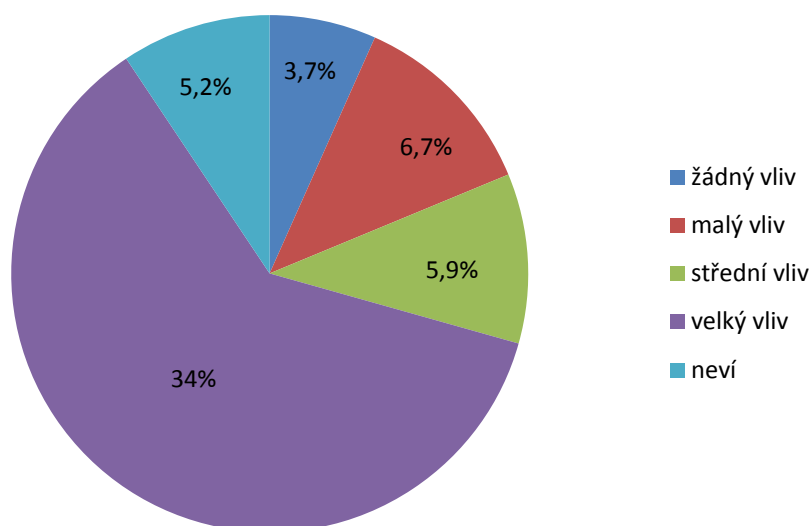
5.4.Zdroje vzdělávání o zemědělských postupech

Hlavním zdroje informací se jeví především rodina, jak je zřejmé z grafu 7. V případě chovu domácích zvířat je vliv rodiny ještě silnější, než je tomu u vzdělávání o pěstování plodin. V odpovědích na otázky týkající se pěstování rostlin začínají mít poměrně velký vliv zemědělstí technici. Škola se oproti tomu jeví jako velmi nevýznamný zdroj informací o zemědělských postupech a technikách. Respondenti však tento fakt vnímají jako chybu a domnívají se, že by škola měla mít větší podíl na vzdělávání a předávání informací ohledně pěstování plodin a chovu zvířat. Při porovnání se zdroji obecných informací z roku 2005/2006, vidíme, že vliv rodiny na informovanost byl menší, než je tomu dnes. Naopak lidé často čerpali informace od zemědělských techniků a sousedů - vesničanů.

Graf 7: Znázornění nejčastějších zdrojů informací o chovu domácích zvířat, pěstování plodin a doporučení respondentů (rok 2011) a porovnání s údaji z roku 2006/2005.

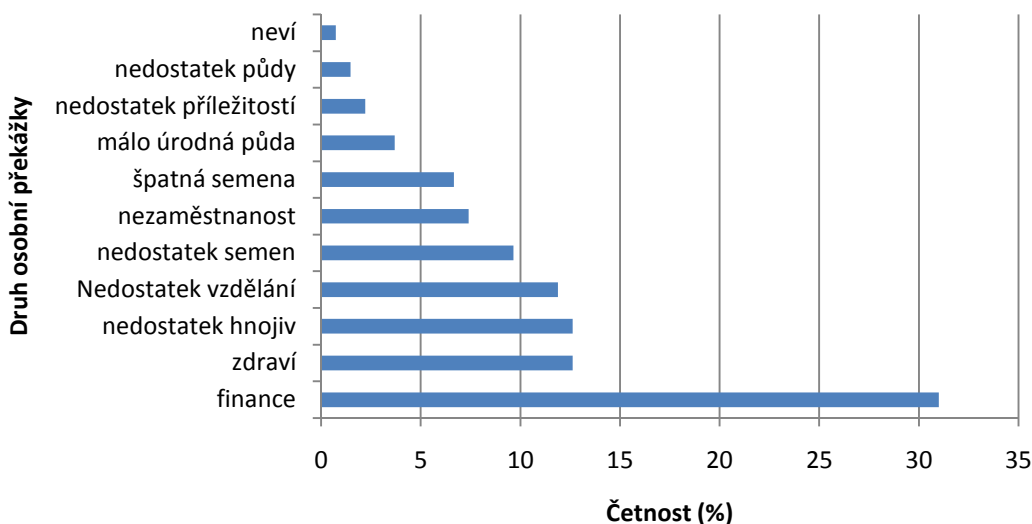
Z výsledků (graf 8) ukazuje, že respondenti vidí korelaci mezi znalostí technik pěstování plodin a chovu hospodářských zvířat. Téměř 35 % (46) dotazovaných odpovědělo, že tento vliv je dokonce velký. Pouze 3,7% (5) respondentů se domnívá, že tyto znalosti nemají na produkci žádný vliv.

Graf 8: Procentuální rozložení názorů respondentů na otázku, zda má znalost technik pěstování rostlin, nebo chov zvířat vliv na jejich produkci.

5.5.Překážky bránící v rozvoji

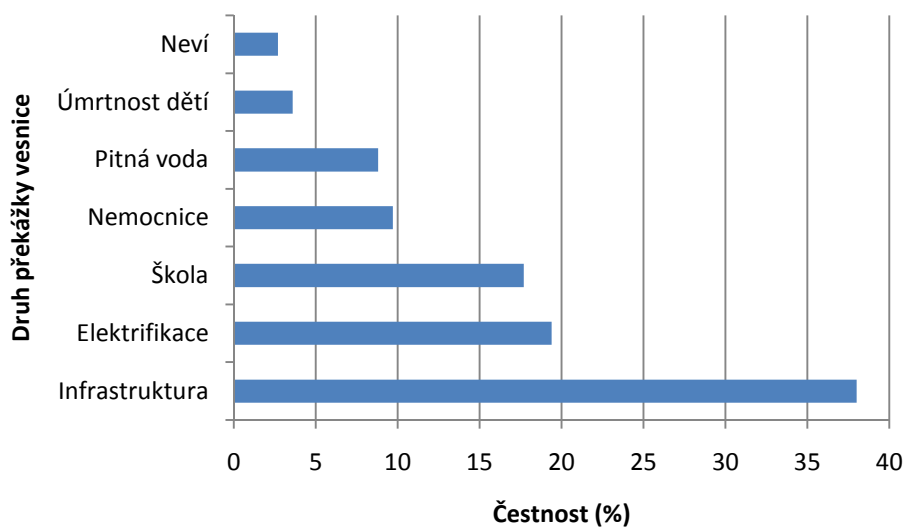
Respondenti během dotazování uvedli celou řadu osobních překážek (graf 9), jež považují za významné při dalším rozvoji svého hospodaření.

Graf 9: Znázornění nejčastěji udávaných překážek vnímaných respondenty

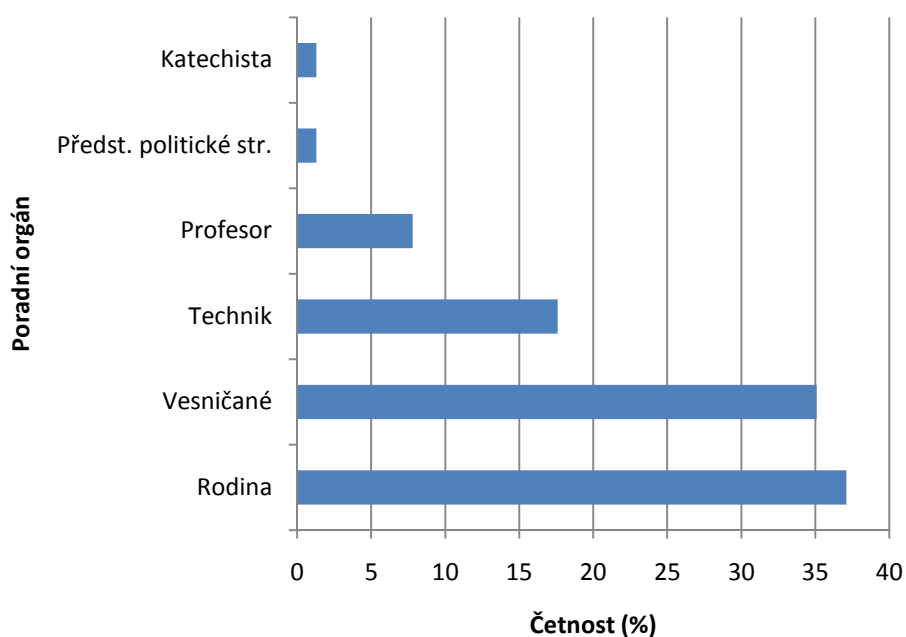
Nejčastěji se jedná o nedostatek financí 38% (42) a pak téměř stejnou měrou zastoupení komplikací se zdravím 12,6% (17), hnojivy (17), vzděláním 11,9% (16) a nedostatek osiva 9,7% (15).

Zatímco graf 9 ukazuje osobní překážky venkovského obyvatelstva/zemědělců, graf 10 zobrazuje nejčastěji uvedené překážky z pohledu rozvoje vesnice. Jako jednoznačně největší překážka se jeví nedostatečná úroveň infrastruktury 38% (43). Další uvedené problémy jsou s elektrifikací vesnic 19,4% (22) a s příliš vzdálenými školami od vesnice 17,7% (20).

Graf 10: Nejčastěji uvedené problémy vesnice

Graf 11 vyjadřuje, jak se na pomoci při řešení obecných problémů (spojené se zemědělstvím, technické) nejvíce podílejí téměř stejnou měrou rodina 37,1% (57) a vesničané 35,1% (54). Velmi silnou roli získávají zemědělské technici 17,6% (27). Představení politické strany nebo katechista jako poradní orgán byli zmíněni pouze dvakrát – 1,3%. Může to značit jistou izolovanost odlehlých vesnic od jiných zdrojů informací a pomoci a ustupující vliv politických stran ve vesnicích. Tento předpoklad ale určitě neplatí ve všech případech, protože jsme často zaznamenali vlající vlajky MPLA nebo UNITA na stožárech i v nejdlehlších vesnicích.

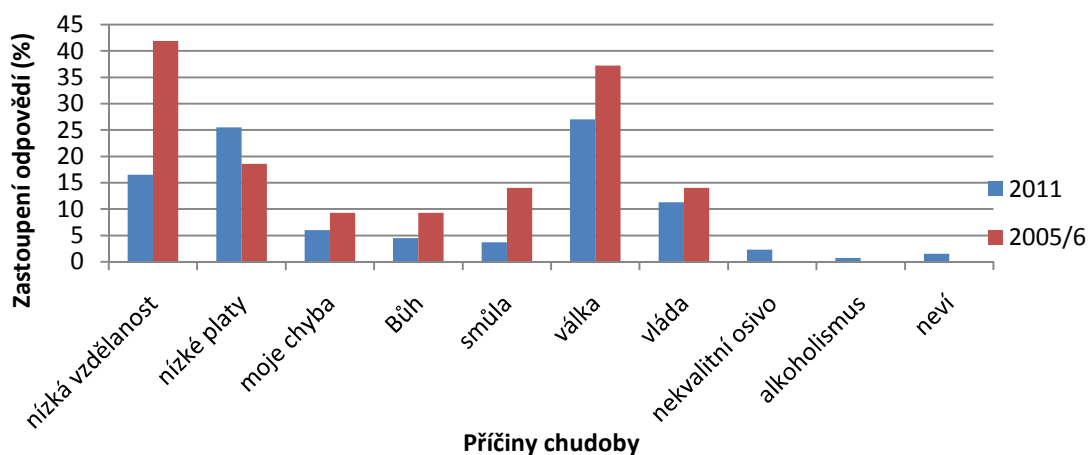
Graf 11: Zdroj informací při řešení problémů

5.6. Vnímání příčin vlastní chudoby

Příčinou chudoby je podle většiny respondentů válka 27% (36) a nízké platy 25,5% (34). Hned poté se umístilo jako důvod chudoby nízké vzdělání 16,5% (22). Téměř stejnou důležitost dostalo odůvodnění, že chudobu způsobila jejich vlastní chyba 6% (8) a Bůh 4,5% (7) nebo smůla 3,7% (5) (graf 12). V porovnání s odpověďmi v roce 2005/2006 můžeme říci, že se pravděpodobně zvýšila úroveň vzdělání a tudíž už nemá její nedostatek takový vliv na chudobu, nebo si ho nejsou obyvatelé již vědomi. Taktéž se snížily odpovědi „válka“ a „vláda“. To může znamenat, že již uplynula delší doba od konce války a lidé ji už přestávají považovat za ovlivňující činitel jejich současných životů. Vliv vlády na chudobu se mohl zmenšit díky zlepšení její činnosti.

Naopak se zvýšil vliv nízkých platů. Tato odpověď může být považována za velmi jednoduchou a nevypovídající, protože většina respondentů jsou samozivitelé – zemědělci a zaměstnanecký pracovní poměr nevedl nikdo z dotazovaných. Tzn., že jejich výdělků závisí pouze na jejich vlastní aktivitě a úspěších v zemědělství a prodeji. Jak už ale bylo probráno v předchozích kapitolách, tento problém souvisí se spoustou dalších faktorů jako nedostatek vzdělání pro lepší plánování a organizaci pěstování plodin, nedostatečná úroveň

infrastruktury a díky tomu špatný přístup na trh, nevybudovaná tržní síť a nízké platy jsou jen důsledkem těchto okolností. Zbylé faktory – nekvalitní osivo a alkoholismus nebyly v roce 2005/2006 uvedeny jako vlivné, proto jsou k dispozici pouze údaje z roku 2011.

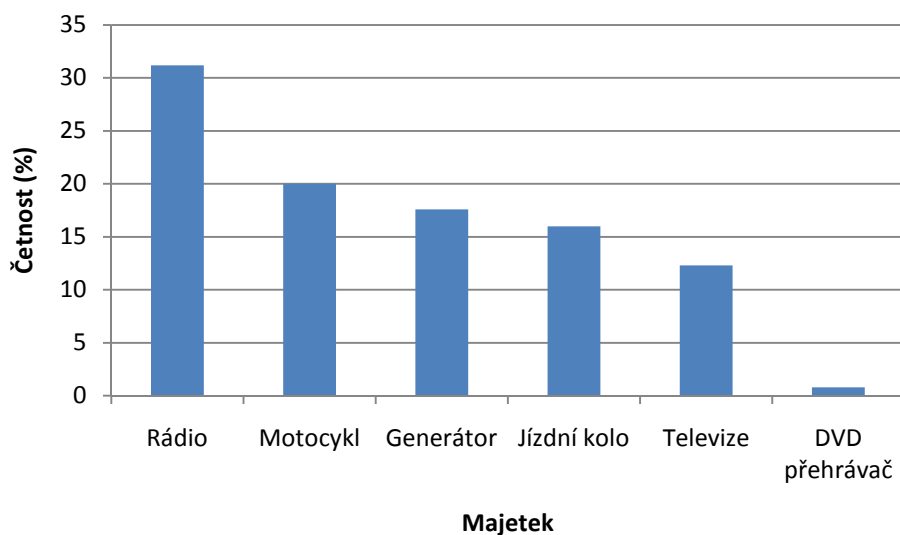
Graf 12: Názory respondentů na příčinu jejich chudoby

Ze všech zjišťovaných faktorů se dá vyvodit, že si obyvatelé venkovských oblastí uvědomují důležitost a význam vzdělání. Ke stejnému závěru dospěla ve svém výzkumu i Mazancová v roce 2005/2006: „*Zemědělci uznávají nedostatek vzdělání a informací jako jednu z hlavních překážek ve zvyšování rozvoje venkovského živobytí.*“

5.7. Vlastnictví majetku

Vlastnictví domu uvedlo 100% dotazovaných. Tento údaj ale může být zkreslený, protože často byli dotazovaní vdovy či vdovci, kteří bydlí v domě s rodinou svých dětí. Z grafu 13 je zřejmé, že další majetek, který vesničané vlastní je rádio 31,2% (39), motocykl 20% (25), generátor 17,6% (22), jízdní kolo 16% (20) a překvapivě i televize 12,3% (15). Jeden - 0,8% z respondentů vlastní dokonce DVD přehrávač. Vzhledem k tomu, že většina obyvatel nevlastní ani latrínu ale používají pouze díru v zemi krytou zástěnou z rákosí, často bojují o přežití během měsíců hladu, nemají základní vzdělání a chodí v obnošeném oblečení, budí vlastnictví televizoru dojem zbytečného luxusu. V případě, kdy nejčastější odpovědí uvedenou jako důvod chudoby je nedostatek financí a válka, to nepůsobí zcela uvědoměle. Vlastnictví televize, rádia i DVD je podmíněné

vlastnictvím generátoru a zajištěním jeho paliva. Cena nafty není vysoká – cca 12 Kč/l, ale přesto je nutné ji do vesnice dopravit. Kdežto motocykl je většinou jediný spolehlivý dopravní prostředek spojující odlehlé vesnice a města, nemocnice a trhy a rádio je jediné informační médium a výdaje na palivo jsou nutné. Místo DVD přehrávačů a televize by mohli zemědělci investovat do pořízení hospodářského zvířete, motocyklu, kvalitního osiva, hnojiv či nástrojů a náradí k zemědělským operacím.

Graf 13: Znázornění majetkových poměrů

5.8.SWOT analýza venkovského obyvatelstva a zemědělského rozvoje

SWOT analýza shrnuje silné/slabé stránky a hrozby/ příležitosti venkova v provincii Bié. Zahrnuje možné aspekty zemědělství, zdravotnictví, přírodních podmínek, administrativy, historie, vzdělávání a trhu.

Tabulka 2: SWOT analýza zemědělského rozvoje v provincii Bié

<p style="text-align: center;">Silné stránky:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Vhodné klima - velký potenciál pro zemědělské využití ▪ Silná zemědělská historie z doby kolonialismu 	<p style="text-align: center;">Slabé stránky:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Chybí návaznost na zemědělské postupy, procesy a tradice z minulosti ▪ Odchod vzdělaných lidí ze zemědělského sektoru ▪ Neefektivní podpora od státu ▪ Stálá hrozba onemocnění malárií ▪ Zaminovaná území ▪ Nízká úroveň infrastruktury venkovských oblastí ▪ Nedostatečně nastavené mechanismy tržního systému, odbyt zemědělských produktů ▪ Žárové hospodářství ▪ Nedostatek vlastní iniciativy zemědělců k podnikání/vzdělání/změnám ▪ Nedostatečné vzdělání a znalosti zemědělských technik a postupů ▪ Omezený přístup a využívání zemědělské mechanizace ▪ Omezená možnost kultivace v období sucha ▪ Nekvalitní hnojiva a osiva
<p style="text-align: center;">Příležitosti:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Zefektivnění podpory od státu ▪ Využití možnosti školení a vzdělávání v zemědělství ▪ Systém plánování pěstování „výhodných plodin“ ve „výhodné době“ ▪ Efektivní využití hnojiv ▪ Přístup k hnojivům a kvalitnímu osivu ▪ Dostatek zavlažování ▪ Nastavení mechanismů k vybudování tržního systému ▪ Zemědělské tréninky, školení 	<p style="text-align: center;">Hrozby:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Móda „všezachraňujících hnojiv“ – hrozba osobního bankrotu kvůli koupi hnojiv ▪ Nedostatečný tržní systém, supermarkety ▪ Konkurence čínských přistěhovalců ▪ Zabavení půdy státem

Silné stránky

- Vhodné klima - velký potenciál pro zemědělské využití: Teplé humidní klima, prameny většiny Angolských řek, dostatek srážek
- Silná zemědělská historie z doby kolonialismu: V 70. letech Angola patřila mezi čtyři největší producent kávy na světě. Kromě kávy také byla silným exportérem sisalu, bavlny, tabáku a cukru (WorldBank, 2007).

Slabé stránky

- Chybí návaznost na zemědělské postupy, procesy a tradice z minulosti: *„Občanská válka a nestabilita vlády způsobily množství problémů a přerušily rozvoj zemědělských technologií. Místní populace si zvykla na přísun pomoci namísto rozvoje jejich vlastních dovedností“* (Pešková, 2011).
- Neefektivní pomoc od státu, korupce: Státní plány na podporu zemědělství a mechanizace v zemědělství jsou velmi omezené a efektivnost ohrožena korupcí. Státem podporovaná mechanizace zahrnuje například rozhodnutí, že se během roku obdělá určitý počet hektarů půdy traktory. Ty dá vláda k dispozici, ale neurčí, která půda má být obdělána. Zde se pak vytváří prostor pro korupční jednání v boji o obdělání půdy.
- Nedostatečně nastavené mechanismy tržního systému, odbyt zemědělských produktů: Neexistující tržní systém, přebytek plodin a zemědělských produktů v období dešťů
- Nízká úroveň infrastruktury: vesnice ležící ve větší vzdálenosti od města mají komplikovanou dopravu do města (nemocnice, prodej na trhu, atd.)
- Žárové hospodářství: Zemědělci spalují organické zbytky a pro ně nezuživatelné části zemědělské produkce, které by mohli využít jako organické hnojivo a zachovat tak půdní úrodnost.
- Stálá hrozba onemocnění malárií: Většina dotazovaných odpověděla (příloha 2), že se v případě onemocnění (nejčastěji malárie či podezření na ni, kdy je lékařská pomoc nezbytná) léčí v nemocnici v Catabole 48% (35), nebo podle závažnosti jezdí do Cataboly či Kuita (provinční nemocnice) 40,3% (29) a doma se léčí pouhých 8,3% (6) dotazovaných a 2,8% (2) jezdí jedině do Kuita. Žádný

z respondentů se však neléčí pouze v nemocnicích. Vzhledem k velké vzdálenosti a obtížné dopravě z většiny vesnic do Cataboly či Kuita tento fakt opět ovlivňuje chod domácností a hospodářství. Na cestě do nemocnice a zpět mohou lidé strávit několik dní a v nemocnicích se o pacienty musí starat rodina (jídlo), takže pacient zaměstná další členy rodiny a tím znemožní jejich zapojení v zemědělských aktivitách.

Příležitosti:

- Systém pěstování „výhodných plodin“ ve „výhodné době“: Plodiny pěstované běžně v období sucha nebo v období dešťů mají větší hodnotu na trhu mimo své typickém období, kdy je daného produktu málo.
- Efektivní využití hnojiv: Využívání organických hnojiv – kompost či hnůj, namísto kupování finančně náročnějších chemických hnojiv. Efektivnost při používání chemických hnojiv
- Dostatek zavlažování: Vybudování zavlažovacího systému umožní pěstování plodin i v období sucha
- Kompostování: využití biologického odpadu jako materiál k vytvoření kompostu, namísto spálení, umožní získat hnojivo – zdarma
- Možnosti zemědělských školení, vzdělání: Organizace (FAO, projekty oficiální rozvojové spolupráce ZRS ČR, Červený kříž Angola) působící v oblasti poskytují zdarma možnosti poradenství a školení v oblasti zemědělství. Bohužel tyto možnosti se nedostávají do všech oblastí.
-

Hrozby:

- móda „všezachraňujících hnojiv“ – hrozba osobního bankrotu kvůli koupi hnojiv
- zabavení půdy státem: *„Primárním problémem je, že zatímco je země držena v rámci obvyklých forem vlastnictví pro drtivou většinu obyvatel, ve skutečnosti pouze ti, kteří prošli zdlouhavým, drahým, náročným a korupčním procesem na získávají nárok na ‘plošný zákon’ od provinční vlády, který má opravdový legální status“ (Unruh, 2011).*

6. Závěr a doporučení

Tato práce poskytuje přehledné závěry analýzy potřeb, jež se dají shrnout v následujících bodech.

Průměrný počet obyvatel ve vesnici byl 250 osob. Ve všech vesnicích byly nalezeny 4 shodné charakteristické znaky: (1) Pěstování zemědělských plodin, (2) necílené pěstování ovocných stromů, (3) chov domácích zvířat a (4) přítomnost *nacas* v blízkosti domu a *lavras* ve vzdálenosti několik hodin chůze. Pouze v jedné vesnici chovali dobytek, v ostatních pouze kozy, drůbež, prasata. Od roku 2005/2006 se však procento chovu drůbeže zvedl z 12,5% téměř na 30%. Více než dvojnásobný růst zaznamenal také chov koz, růst z 10,5% na 27%.

Z analýzy potravinové bezpečnosti bylo zjištěno, že při současném průměrném výnosu z hektaru a současné průměrné rozloze hlavního pole, nejsou zemědělci schopni vyprodukovat dostatečné množství obilovin, které tvoří hlavní složku stravy, k uspokojení doporučeného denního energetického příjmu. Z možných řešení je doporučeno především zaměření se na vzdělání v oblasti technik a postupů ke zvýšení výnosu z hektaru.

Většina vesnic se potýká s problémy nedostatečného stupně infrastruktury, který způsobuje izolovanost vesnic od škol, trhů, nemocnic a informací a tím i nízký stupeň rozvoje. Bylo zjištěno, že velký vliv na rozvoj venkovského obyvatelstva má nedostatek vzdělání. Vzdělání jak obecného, tak zemědělského. Neznalost vhodných technik a postupů má za následek nižší zemědělskou produkci, která způsobuje nižší příjem financí i potravin, což znamená nižší potravinovou soběstačnost, zpomalení rozvoje a přispívá k chudobě.

Za hlavní zdroj informací je považována rodina, potažmo sousedé – vesničané a významný vliv mají i zemědělství technici – především v oblasti zemědělské produkce, která je pro většinu obyvatel venkova klíčová. V porovnání se zdroji informací z roku 2005/2006, lze vidět, že vliv rodiny na informovanost byl menší, než je tomu dnes. Naopak lidé často čerpali informace od zemědělských techniků a sousedů - vesničanů. Škola příliš velký vliv nemá – průměrný počet let školní docházky respondentů čítá 4 roky. Respondenti to ale vnímají jako chybu a uvědomují si, že nedostatek vzdělání skutečně přispívá k chudobě. V tomto případě lze doporučit pokračování v nastaveném systému vzdělávání v rámci zemědělského poradenství a rozšiřovat program do dalších vesnic. Lze

předpokládat, že znalost technik a postupů a jejich trvalém dodržování může během několika let zvýšit jejich výnosy a potažmo životní úroveň rodin ve venkovských oblastech. Stálý a stabilní příjem z organizované a plánované zemědělské produkce může zajistit i větší ochotu rodičů k posílání dětí do školy. Tím se zvýší i vzdělanost obecná. Dostatek financí umožní i nákladnější investice do koupě hospodářských zvířat a díky vyšší konzumaci bílkovin a změně jídelníčku se může zlepšit zdravotní stav, který je vnímán jako další významná překážka v rozvoji.

Ze současného průzkumu ale nelze považovat tento průběh za samozřejmý. Během výzkumu se ukázalo, že vesničané raději zvyšují svůj sociální status pořízením televize či DVD přehrávače, namísto investic do majetku pomáhajícího dlouhodobě udržet či vytvářet lepší podmínky živobytí a rozvoj.

Ze SWOT analýzy vyplývá, že oproti slabým stránkám je silných velmi málo. Na druhou stranu se jeví jako velká příležitost s prozatím nedostatečně využitým potenciálem možnost vzdělávání a využívání zemědělských tréninků nabízených ze strany organizací působících v provincii Bié.

7. Seznam literatury

- **Alves João Guilherme, Ataíde e Pinto Elisabeth**, Royal Society of Medicine Press: Tropical Doctor, The causes of death of hospitalized children in Angola, [online]. 2008. Dostupné z: <http://td.rsmjournals.com/content/38/1/66.short>
- **Ansoms An, Andrew McKay**, A quantitative analysis of poverty and livelihood profiles: The case of rural Rwanda, Elsevier Science Direct, 2010
- **Administração municipal de Katabola**, Controlo das aldeias e seus habitantes discriminadas por localidades, 2010
- **Bermúdez-Lugo Omayra**, Minerals yearbook. [online]. 2009. Dostupné z: <http://minerals.usgs.gov/minerals/pubs/country/2009/myb3-2009-ao.pdf>
- **Costa Tempel A., Rebeyrotte B.**, Acesso á Terra, Transacções de Terras e Segurança Fundiária em Comunidades Seleccionadas nas Províncias de Benguela, Huambo e Huíla, Angola, Volume 1 – Sínteses e dos Relatórios sobre as Comunidades, 2008. Projecto Terra – GCP/ANG/035/EC – FOOD/2005/115134
- **Direcção provincial da Agricultura**, Relatorio semestral das Activides, 2011
- **DW**, Terra: Urban Land Reform in Post-War Angola. Development Workshop Occasional Paper No. 5. Luanda: Development Workshop, 2005
- **DW**, What To Do When the Fighting Stops: Challenges for Post-Conflict Reconstruction in Angola, ed. Paul Robson. Luanda: Development Workshop, 2006
- **FAO**, Human nutrition in the developing world, [online]. 1997. Dostupné z: <http://www.fao.org/docrep/W0073E/W0073E00.htm>
- **FAO**, Angola food security update, [online]. 2004. Dostupné z: <http://documents.wfp.org/stellent/groups/public/documents/vam/wfp033546.pdf>
- **FAO**, FAO Global Information and Early Warning System of Food and Agriculture, World Food Programme, Special Report, FAO/WFP Crop and Food Supply Assessment Mission to Angola, [online]. 2004. Dostupné z: www.fao.org/docrep/007/j2771e/j2771e00.HTM
- **FAO**, FAO statistic yearbook 2010: Consumption, [online]. 2010. Dostupné z: <http://www.fao.org/docrep/015/am081m/PDF/am081m00d.pdf>

- **FAO**, Diagnostico de Sistemas Agrários na Comunidade de Ngongoinga (Huambo), 2011
- **Foley Conor**, Land rights in Angola: poverty and plenty, [online]. Londýn: Overseas Development Insitute, listopad 2007, Dostupné z: <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/4a5b32ca0.pdf>
- **Chaloupková P., Kalous L., Trefil P., Petrýl M.** , Metodologia da Criacao Integrada dos Peixes e das Aves Angola, Provincia Bié, Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 2009. ISBN:978-80-213-1997-4;
- **IFAD**, Rural poverty portal: Rural poverty in Angola, [online]. 2011.Dostupné z: <http://www.ruralpovertyportal.org/web/guest/country/home/tags/angola>
- **Jama, B.A., Mohamed, A.M., Mulatya, J., Njui, A. N.**, Comparing the “Big Five”: A framework for the sustainable management of indigenous fruit trees in the drylands of East and Central Africa, Elsevirer Science Direct, březen 2008.
- **James, W. Martin**, A Political History of the Civil War in Angola, 1974-1990, 3.publication, New Jersey: Transaction Publishers, 1992, 14 stran ISBN: 978 – 1-4128 – 1506 – 2
- **Mazancová Jana**, Human Resources Development in Extension Services in the Bié Province, Angola, PhD Dissertation, Czech University of Life Sciences, Institut of Tropics and Subtropics, 2008
- **Ndoki Cyprien**, koordinátor projektu FAO, PESA, Bié, 2011
- **Pešková Lenka**, Development of Extension Services in Catabola (Angola), Diploma, Czech University of Life Science Prague, Institute of Tropics and Subtropics, 2011
- **República de Angola Governo da Provincia do Bié**, Boletim informativo do Governo do Bié: População do Bié acolhe com bom agrado a reinauguração da pista do Kuito, 2009
- **Rivera W. M., et al**, Agricultural and Rural Extension Worldwide: Options for Institutional Reform in the Developing Countries, [online]. FAO: University of Maryland, 2011. Dostupné z: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/004/y2709e/y2709e.pdf>
- **Tetty Christian**, Urbanization in Africa in relations to socio – economic development: A multifaceted quantitative analysis, PhD Dissertation, The Graduate Faculty of The University of Akron, 2005

- **UN AIDS**, HIV and AIDS estimates, [online]. 2009. Dostupné z: <http://www.unaids.org/en/regionscountries/countries/angola/>
- **UNDP**, International Human development indicators, [online]. 2011. Dostupné z: <http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/AGO.html>
- **UNEP**, Geo-3: Global Environment Outlook, [online]. c1972-2002, Dostupné z: <http://www.unep.org/Geo/geo3/english/410.htm>
- **UNHCR**, Angola: Country Operations Profile, [online]. 2010. Dostupné z: <http://www.unhcr.org/pages/4a03e30d6.html>
- **United Nations Organization**, UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs: Consolidated appeal - Angola Summary, [online]. 2004. Dostupné z: www.un.org/depts/ocha/cap/angola.html
- **United Nations Organization**, Politická mapa Angoly, [online]. Leden 2004. Dostupné z: <http://www.nationsonline.org/oneworld/>
- **Unruh, Jon D.**, Eviction policy in postwar Angola, Elsevier Science Direct, listopad 2011
- **US AID**, US AID country profile, Property rights and resources governance, [online]. 2010. Dostupné z: <http://tpr.rmpportal.net/country-profiles/angola/updates>
- **US AID**, Angola Strengthening Land Tenure and Property Rights in Angola program. Burlington: ARD, květen 2008. Dostupné z: http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PDACL672.pdf
- **WHO**, Global Health Observatory Data Repository, [online]. 2011. Dostupné z: <http://apps.who.int/ghodata/?vid=3300&theme=country>
- **WFP**, After 30 years, WFP ends food aid to Angola, [online]. 2006. Dostupné z: <http://www.wfp.org/news/news-release/after-30-years-wfp-ends-food-aid-angola>
- **Witkin, B. R. and Altschuld, J. W.**, Planning and Conducting Needs Assessments: A Practical Guide. Thousand Oaks: Sage Publications, 1995. CA.ISBN: 0 – 8039 – 5809 – 9.
- **World Bank**, Angola: Oil, broad-based growth, and equity, World Bank Publication: 2007, ISBN0: 821371029, 9780821371022, 156 stran
- **World Bank**, Rural Population, [online]. 2010. Dostupné z: <http://data.worldbank.org/indicator/SP.RUR.TOTL/countries/1W-AO-ZM-KE?page=2&display=default>

Přílohy

Obsah

Příloha I - Počet obyvatel v jednotlivých municipiích a jejich rozloha

Příloha II – Graf navštěvovaných nemocnic při onemocnění

Příloha III - Vyplněný dotazník

Příloha IV - Politická mapa Angoly

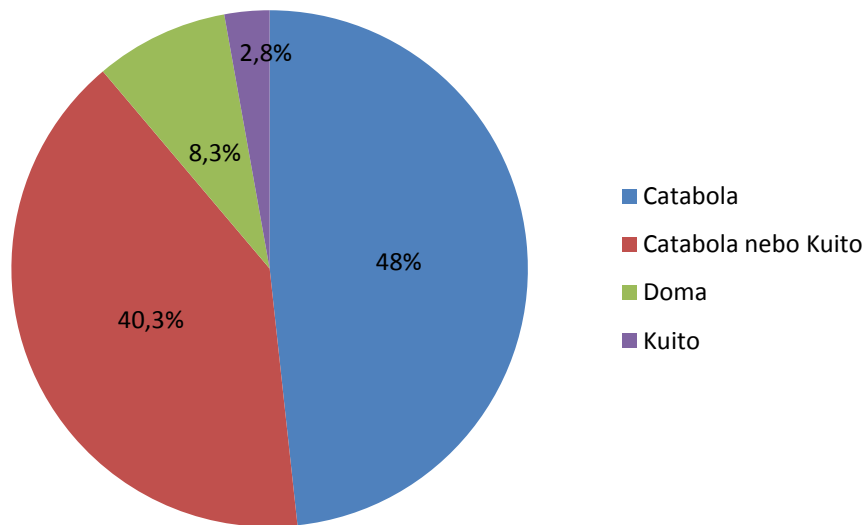
Příloha V - Fotodokumentace

Příloha I

Tabulka: Počet obyvatel v jednotlivých municipiích a jejich rozloha (República de Angola Governo da provincie do Bié, 2010).

	Municipio	Počet obyvatel (tisíce)	Rozloha Municipia (km²)	Komuny
1	Kuito	974 693	4 814	Cambandua
				Chicala
				Trumba
				Kunje
2	Kunhinga	126658	1 509	Belo - Horizonte
3	Chinguar	658 226	3 954	Kutato
				Cangote
4	Andulo	320 917	320 700	Calussinga
				Chivaulo
				Casumbe
5	Nharea	149 226	9 636	Dando
				Cayeye
				Gamba
				Lúbia
6	Kamacupa	250 190	10 062	Kuanza
				Umpulo
				Ringoma
				Muinha
7	Kuemba	450 322	11 421	Luando
				Munhango
				Sachinemuna
8	Chitembo	95 271	19 098	Cachingues
				Malengue
				Mumbué
				Mutumbo
9	Katabola	210 872	3 954	Soma – Kuanza
				Chipeta
				Cayuera
				Sande
	Celkem	2 804 690	70 314	Chiuca

Příloha II

Graf: Nemocnice navštěvovaná při onemocnění

Příloha III

Ukázka vyplněného dotazníku

Questionário – camponeses

- Numero de questionario 32
 Aldeia Nvougumi
1. Senhora Senhor
 2. Idade 31
 3. Status
 - Solteira/o
 - Casada/o
 - Viúva/o
 4. Número das crianças 2
 5. Nível de educação atingida
 - Escola básica primária número dos anos
 - Escola básica secundária número dos anos
 - Instituto médio que tipo?
 6. Quantos anos de educação 5
 7. Quantas pessoas viviam no casa 4
 8. Quantas pessoas de família trabalham no campo 2
 9. Quantos años vive en nesta aldeia 31
 10. área cultivada (lavras) 2 ha
 11. área cultivada (nacas) 1 ha
 12. Quanto tempo voce ir no campo 5 hod
 13. A Sua produção agrícola concentra-se no ramo de

Produção vegetal batatas, feijão, milho, amendoim
leite, rajacabo, trifina, palanum, co

Produção animal coço, leite, praxata
 14. Quantos anos já Vc trabalha na agricultura? 31
 15. Voce tem algum outro emprego NE
 16. Reconhece Vc qualquer mudança respeito à nível de mecanização que Vc utiliza nas operações agrícolas durante passado 5 anos?

Sim Não
 17. Que tipo de mecanização Vc utiliza?
 - enxada
 - Tracção animal e charrua
 - Tractor e charrua
 - Tracção animal e grade
 - Tractor e grade
 - Máquinas para sementeira
 - Máquinas para adubação
 - Máquinas para protecção das plantas
 - Máquinas para colheita
 - Máquinas de tratamento dos produtos agrícolas

18. O que de mecanização Vc precisaria para melhorar a Sua produção agrícola? lyt a pluv
19. De quem Vc sabe como cultivar as plantas?
 - Dos pais/ da minha familia
 - Dos outros camponeses
 - Da escola
 - Dos extensionistas agrícolas de que organização? FEA
 - Outro
20. De quem Vc sabe como criar animais domésticos?
 - Dos pais/ da minha familia
 - Dos outros camponeses
 - Da escola
 - Dos extensionistas agrícolas de que organização?
 - Outro
21. O conhecimento sobre as boas tecnologias de cultivo das plantas e criação dos animais pode influenciar a sua produção?
 - 0 não influência
 - 1 influência pouco
 - 2 influência mediamente
 - 3 Influência muito
22. Na sua opinião, quem devia dar a Vc as informações/os conhecimentos agrícolas?
 - a) Minha familia
 - b) Outros camponeses na aldeia
 - c) Extensionistas agrícolas
 - d) Escola
 - e) Outros
23. Vc já recebeu algum treinamento ou seminário agrícola?

Sim Não
24. Sobre café, leite, feijão, coço, leite que? org. Nvougumi
25. De que organização? FEA - FEA
26. Vc foi satisfeito com o conteúdo do treinamento/seminário?
 - 0 não
 - 1 pouco
 - 2 mediamente
 - 3 muito
27. O tópico foi
 - 0 Muito relevante aos meus problemas
 - 1 Relevante aos meus problemas
 - 2 Pouco relevante aos meus problemas
 - 3 Não útil para mim
28. O treinador foi
 - muito bem qualificado

Explique, por favor
porque?.....

33. Quando Vc precisa o conselho ou ajuda, Vc vai a quem?

- Minha família
- Outros camponeses na aldeia
- Extensionista
- Alguém da partida
- Catequista
- Professor

34. Como Vc procura a solução do Seu problema?

- Pelo experimento e erro
- Dos meus amigos
- Dos extensionistas
- Dos manuais e livros
- Outro.....

35. Qual é o seu maior problema? Obstáculo ao desenvolvimento? *Saram!*

36. Qual é o maior obstáculo no desenvolvimento da aldeia? *infra-estrutura*

37. Onde ele é tratado quando está doente? *Kata Oble, kuito*

38. Segundo Vc, o que causa a pobreza.

- Falta de educação
- Salários baixos
- Minha falta
- Deus
- Mal sorte
- Guerra
- Governo

39. O imóvel que você possui?

diun, motorko

OBRIGADO

Příloha IV

Politická mapa Angoly (UN, 2004)

Příloha V
Fotodokumentace

Polořízená diskuze s vesničany v Sachondi (Maierová, 2011)

Polořízená diskuze se zástupci vesnice Nhime (Maierová, 2011)

Vyplňování dotazníku se zemědělcem z Nhime za asistence technika- překladatele (Maierová, 2011)

Soba v tradičním stejnokroji (Maierová, 2011)

Prohlídka vesnice Chiuca (Maierová, 2011)